

Veldacademie

Erasmus Universiteit Rotterdam

Erasmus School of Social and Behavioural Sciences

MSc Sociologie: Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Fysieke ingrepen voor sterke gemeenschappen en veerkrachtige stadswijken

Masterscriptie

Student: Willemijn Bunskoek

Studentnummer: 413409

Datum: 02-08-2020

Begeleider Universiteit: Dr. Wenda Doff

Begeleider Veldacademie: Ruth Höppner, MSc

Tweede lezer: Dr. Erik Snel

ABSTRACT

Dit onderzoek maakt aan de hand van de *Theory of Change* methode inzichtelijk hoe een initiatief via co-creatie (een samenwerking van publiek, privaat en bewoners) kan bijdragen aan het veerkrachtiger maken van stadswijken. Deze specifieke casus focust zich op de fysieke infrastructuur als facilitator voor sterke gemeenschappen. Aan de hand van documentenanalyse en semigestructureerde interviews zijn de gehanteerde verandertheorieën en het proces van co-creatie geanalyseerd. Ondanks het feit dat de co-creatie binnen deze casus niet volledig uit de verf is gekomen, bieden de voorgestelde verandertheorieën van het initiatief wel een veelbelovende basis voor het verhogen van de veerkracht binnen stadswijken.

KEYWORDS

co-creatie, fysieke infrastructuur, stadsontwikkeling, *Theory of Change*, veerkracht (*resilience*)

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	2
1. INLEIDING	5
1.1 Introductie	5
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	6
1.3 Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie	7
2. THEORETISCH KADER	7
2.1 Veerkracht en sociale infrastructuur	8
2.2 Veerkracht en fysieke infrastructuur	9
2.3 <i>Bottom-up</i> processen en co-creatie	10
2.4 Conceptueel model	12
3. METHODOLOGIE	13
3.1 <i>Theory of Change</i>	13
3.2 Onderzoeksstrategie en -ontwerp	14
3.3 Onderzoeksmethoden en dataverzameling	14
3.4 Data-analyse	15
3.4 Ethische overwegingen	16
4. RESULTATEN	16
4.1 Verandertheorieën ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ en team GrowBoTu	17
4.1.1 ‘Veerkrachtig BoTu 2028’	17
4.1.2 Team GrowBoTu: verandertheorieën ten aanzien van veerkracht	19
4.1.3 Ontwikkeling verandertheorieën team GrowBoTu	20
4.1.4 Voorgestelde verandertheorieën: punt van discussie	21
4.2 Co-creatie	23
4.2.1 Team GrowBoTu: rolverdeling	23
4.2.2 Co-creatie binnen team GrowBoTu: publiek versus privaat	24
4.2.3 Co-creatie binnen team GrowBoTu: bewonersparticipatie	25
4.3 Toekomstperspectief	27
5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE	29
5.1 Conclusie en discussie	29
5.2 Beperkingen onderzoek en mogelijkheden voor vervolgonderzoek	32
REFERENTIES	33

BIJLAGE 1: TOPICLIJST EN INTERVIEWGUIDE	36
BIJLAGE 2: CODEBOOM	39
BIJLAGE 3: OVERZICHT FUNCTIEOMSCHRIJVINGEN BETROKKEN PARTIJEN	40
APPENDIX A: <i>INFORMED CONSENT</i>	41
APPENDIX B: <i>CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH</i>	42

1. INLEIDING

1.1 Introductie

De afgelopen 20 jaar heeft *resilience* (vert. veerkracht) meer belangstelling gekregen binnen onderzoek. Veerkracht in stedelijke context behelst de weerbaarheid van de stad en stadswijken die in staat zijn zelfstandig met sociale en fysieke problematiek om te gaan (*coping capacities*) en te leren en zich aan te passen aan een nieuwe situatie (*adaptive capacities*). Steden of stadswijken kunnen transformatief van aard worden (*transformative capacities*), wanneer ze problematiek kunnen voorzien en deze op nieuwe manieren het hoofd kunnen bieden (Keck & Sakdapolrak, 2013). Sterke gemeenschappen (Chaskin, 2008; Kimhi & Shamai, 2004; Magis, 2010) en een sterke fysieke infrastructuur (Breton, 2001; Chaskin, 2008, Cretney & Bond, 2016) staan aan de basis van veerkrachtige wijken.

Voor het veerkrachtiger maken van stadswijken wordt geëxperimenteerd met co-creatie, een samenwerkingsverband waarbinnen publiek, privaat en bewoner in een gelijkwaardig proces samenwerken om de veerkracht te verhogen (Crowe et al., 2016). Co-creatie komt voort uit de ontwikkeling van het belang van burgerparticipatie en zelforganisatie sinds de jaren 70. In plaats van een *top-down* methode, waarbij overheden veranderingsprocessen sturen, wordt verandering steeds vaker geïnitieerd door middel van *bottom-up* initiatieven van bewoners en ondernemers binnen stadswijken (Talen, 2000; Veldheer et al., 2012, Uitermark, 2015). Waar zelforganisatie spanningsvelden kent, zoals een gebrek aan het zelforganiserend vermogen van bewoners, het gevaar van (toenemende) ongelijkheid (Ghose, 2005), en de onderschatte waarde van de *professional*, biedt co-creatie oplossingen. Het samenwerkingsverband geeft ruimte aan de expertise van de *professional*, bewoners en ondernemers, en overheden nemen een faciliterende rol in (Van der Zwaard & Specht, 2013). Toch geeft co-creatie geen garantie. Vaak blijven overheden uiteindelijk de doorslaggevende factor in het maken van beslissingen en verschillende belangen van partijen kunnen de samenwerking bemoeilijken (Peck & Tickell, 2002; Torfing et al., 2019).

In 2013 is het programma '*100 Resilient Cities*' gestart door de *Rockefeller Foundation*. Doel van dit programma is wereldwijd steden te helpen om fysiek, sociaal en economisch veerkrachtiger te worden (Spaans & Waterhout, 2017). In 2014 sloot Rotterdam zich aan bij *100 Resilient Cities*. In navolging van de kennis en ervaringen die zijn opgedaan binnen dit programma, is door initiatiefnemers (Delfshaven Coöperatie, IABR, Havensteder,

Rebel en Gemeente Rotterdam) in 2018 het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ gelanceerd, een voorbeeld van een programma waarbinnen via co-creatie wordt geprobeerd de wijken Bospolder en Tussendijken (BoTu) veerkrachtiger te maken. Doel van het programma is BoTu in tien jaar tijd naar het stedelijk sociaal gemiddelde te tillen, aangezien ze op sociaal vlak achterblijven op andere Rotterdamse stadsbuurten (Gemeente Rotterdam, 2018). Door *Social Impact by Design* (SIBD), een samenwerking tussen bewoners, gemeente, woningbouwcorporaties en private partijen wordt beoogd BoTu veerkrachtiger te maken (Social Impact by Design, n.d.). Een zevental teams is elk op eigen wijze aan de slag gegaan om een interventie te ontwerpen binnen de wijken om de veerkracht te vergroten. Een van de teams fungeert als casus binnen dit onderzoek, namelijk team GrowBoTu. GrowBoTu richt zich op de herontwikkeling van het gebied rondom Het Visserijplein als fysiek veerkrachtige locatie binnen BoTu, waarbij zowel de fysieke als sociale infrastructuur van BoTu aan bod komen (GrowBotu, 2020).

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Binnen dit onderzoek worden de beoogde interventiestrategie van GrowBoTu onderzocht aan de hand van de *Theory of Change* methode. Deze methode maakt door het blootleggen van onderliggende assumpties en reconstrueren van de verandertheorieën van het team inzichtelijk hoe de beoogde interventie tot stand is gekomen en of hij theoretisch gezien kans heeft op slagen (Snel, 2013). Dit onderzoek vormt daarnaast een evaluatie van de co-creatie tussen de vastgoedpartijen, gemeente en bewoners binnen GrowBoTu, om te ontdekken hoe de verschillende partijen binnen het team zich tot elkaar verhouden. Doel van het onderzoek is te ontdekken hoe de veerkracht binnen BoTu kan verbeteren dankzij de inzet van GrowBoTu aan de hand van hun beoogde interventies.

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: hoe poogt team GrowBoTu bij te dragen aan het veerkrachtiger maken van de Rotterdamse wijken Bospolder en Tussendijken? Om tot een antwoord te komen op deze vraag worden drie deelvragen behandeld: 1) welke veranderingstheorieën hanteert team GrowBoTu ten aanzien van veerkracht?, 2) hoe draagt de tweeledige inzet op zowel een sterke gemeenschap als een sterke fysieke infrastructuur binnen de plannen van team GrowBoTu bij aan het veerkrachtiger maken van BoTu?, en 3) hoe ziet het samenwerkingsverband van co-creatie eruit binnen team GrowBoTu en hoe verhouden de verschillende partijen binnen het team zich tot elkaar?.

1.3 Wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie

Uitermark (2010) benoemt dat veel wetenschappelijke literatuur is geschreven over *bottom-up* praktijken en het betrekken van bewoners binnen samenwerkingsprocessen, maar dat voornamelijk succesverhalen worden benoemd. Hij roept daarom op tot onderzoek waarbij op een kritische manier wordt gekeken naar dit proces. Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant, omdat het aan de hand van de *Theory of Change* methode kritisch het proces van co-creatie en de verandertheorieën van GrowBoTu evalueert. Daarnaast is de tweeledige inzet van de casus – het opbouwen van sociale veerkracht door te investeren in de gemeenschap én de fysieke infrastructuur – theoretisch interessant. Er is veel geschreven over de waarde van de gemeenschap voor veerkracht, maar de verbinding met de fysieke locatie blijft onderbelicht (Cretney & Bond, 2016). Dit onderzoek richt zich op deze relatie.

Dit onderzoek haakt aan bij het maatschappelijk debat rondom co-creatie. Co-creatie lijkt een ideaal samenwerkingsverband wat binnen stadsontwikkeling, maar ook op andere niveaus graag ingezet wordt voor het behouden van gelijkheid tussen publiek, privaat en burger (Crowe et al., 2016; Torfing et al., 2019). Co-creatie heeft echter ook een schaduwzijde; ongelijke machtsrelaties kunnen binnen de samenwerking ontstaan en het kan voorkomen dat niet iedere partij dezelfde belangen heeft binnen de samenwerking (Peck & Tickell, 2002; Torfing et al., 2019). Dit onderzoek evalueert het proces van co-creatie aan de hand van GrowBoTu als casus, wat als voorbeeld kan dienen voor andere partijen die in co-creatie een samenwerkingsverband aan willen gaan. Ook is het onderzoek relevant voor specifiek GrowBotu, omdat het helpt ontdekken wat tot nu toe goed ging in het proces en wat beter kan in het vervolgproces.

2. THEORETISCH KADER

Binnen het theoretisch kader worden de concepten uit de onderzoeksvragen en introductie verder toegelicht. Het theoretisch kader begint met een beschrijving van veerkracht en het belang van sociale infrastructuur (paragraaf 2.1) en waarom voor veerkracht ook de fysieke infrastructuur van belang is (paragraaf 2.2). Vervolgens wordt de ontwikkeling geschetst van co-creatie als basis voor het bereiken van veerkrachtige stadswijken (paragraaf 2.3). Tot slot wordt beschreven hoe de verschillende theorieën over veerkracht en co-creatie van belang zijn binnen het onderzoek naar team GrowBoTu (paragraaf 2.4).

2.1 Veerkracht en sociale infrastructuur

De afgelopen 20 jaar heeft de term *resilience* (vert. veerkracht) veel belangstelling gekregen binnen wetenschappelijk onderzoek. De term vindt zijn oorsprong in ecologische theorie, die uitgaat van een wereld die onderhevig is aan constante verandering. Binnen deze theorie beweegt alles binnen de natuur mee met verandering om te overleven. Keck en Sakdapolrak (2013) beschrijven drie categorieën waarbij onderzoek naar en het opbouwen van veerkracht relevant is, namelijk 1) gevaren en rampen vanuit de natuur, 2) het beheer van natuurlijke hulpbronnen, de schaarste hiervan en veranderingen binnen het milieu, en 3) sociale verandering en ontwikkeling.

Binnen stedelijke context ligt de nadruk op het opbouwen van veerkracht vanuit een *bottom-up* proces, dus vanuit de bewoners. Hierbij is het belangrijk dat de sociale structuur binnen stadswijken sterk genoeg is om bewoners en hun veerkrachtigheid te ondersteunen (Breton, 2001). Sociale entiteiten moeten in staat zijn veerkrachtig om te gaan met verandering, om sociale problematiek en fysieke bedreigingen te overwinnen (*coping capacities*), met als doel hiervan te leren en zich aan te kunnen passen aan een nieuwe situatie (*adaptive capacities*). Daarnaast kunnen deze sociale entiteiten transformatief (*transformative*) worden, wanneer ze problematiek kunnen voorzien en deze op andere, nieuwe manieren het hoofd kunnen bieden (Keck & Sakdapolrak, 2013). Om transformatief te zijn, is het belangrijk dat sociale entiteiten onderdeel zijn van besluitvormingsprocessen, zodat in samenwerking met andere partijen en instituties veerkracht opgebouwd kan worden. Een samenwerkingsverband als co-creatie (zie verder paragraaf 2.3) vormt een manier om de ontwikkeling van veerkracht te faciliteren (Crowe et al., 2016).

Er bestaan verschillende manieren om sociale veerkracht op te bouwen en te ondersteunen. Binnen wetenschappelijk onderzoek is hier geen eenduidige formule voor, en binnen verscheidene onderzoeken staan verschillende manieren beschreven (Kimhi & Shamai, 2004). Zo vormt sociale veerkracht zich volgens Chaskin (2008) binnen sterke *communities* (vert. gemeenschappen). Een gemeenschap kenmerkt zich door een gevoel van verbondenheid dat leidt tot een gemeenschappelijke identiteit. De gemeenschap moet kunnen handelen als actieve *agent*, om zelfstandig verandering te kunnen bewerkstelligen vanuit een *bottom-up* proces (Magis, 2010). Kimhi en Shamai (2004) geven aan dat een gemeenschap aan drie kenmerken moet voldoen; *resistance* (vert. weerstand), *recovery* (vert. herstel), en *creativity* (vert. creativiteit). Weerstand zorgt ervoor dat een gemeenschap

blijft bestaan wanneer problematiek zich voordoet, herstel zorgt ervoor dat de gemeenschap in staat is problematiek te verhelpen, en creativiteit is nodig voor een gemeenschap om zich aan te kunnen passen aan een nieuwe situatie, in plaats van terug te komen op het equilibrium voorafgaand aan de problematiek.

Breton (2001) focust niet alleen op de gemeenschap, maar geeft aan dat de gehele sociale structuur binnen stadswijken van belang is. Deze wordt ondersteund door sociale netwerken, actieve bewonersverenigingen bestaande uit vrijwilligers, lokale organisaties die stabiel en sterk met elkaar verbonden zijn, en een sociale en fysieke infrastructuur. Alleen een sterke gemeenschap is niet afdoende; de fysieke omgeving faciliteert de vorming van deze gemeenschap, zie verder paragraaf 2.2 (Breton, 2001; Chaskin, 2008; Cretney & Bond, 2016; Platts-Fowler & Robinson, 2016; Wilson 2016,,; Mehmood, 2016).

2.2 Veerkracht en fysieke infrastructuur

Cretney en Bond (2016) geven aan dat de verbinding van de gemeenschap met de plek waar deze zich bevindt een belangrijk onderdeel is van veerkracht, terwijl binnen wetenschappelijke literatuur weinig aandacht wordt geschonken aan de identiteit van plekken en de relatie tot de gemeenschap. Ook Mehmood (2016) geeft aan dat locatie een belangrijke facilitator is voor creativiteit en verandering, kenmerken van veerkracht. Chaskin (2008) beschrijft bijvoorbeeld dat fysieke middelen en de locatie het welzijn van de gemeenschap ondersteunen en thuis laten voelen; een gevoel van *belonging*. Wilson (2016) benoemt dat gemeenschappen sterk afhankelijk zijn van de locatie waar ze zich bevinden om hun relaties te onderhouden en Breton (2001) schrijft dat een sociale structuur ondersteuning nodig heeft vanuit lokale organisaties en een fysieke infrastructuur. Lokale organisaties die zich voor langere tijd vestigen op een plek vormen een belangrijke basis voor de gemeenschap. Daarnaast is het volgens Francis et al. (2012) belangrijk dat er publieke ruimte bestaat, zoals pleinen en groen in de wijk, om gemeenschappen te ondersteunen. Het formaat en aantal van publieke ruimtes binnen een wijk is niet van belang; als hij maar op een kwalitatieve manier benut wordt. De publieke ruimte is een plek waar bewoners kunnen participeren in lokale en sociale activiteiten, waardoor bewoners zich verbonden voelen met deze locatie. De ruimte faciliteert zo *bottom-up* processen.

De ontwikkeling van de publieke ruimte moet een integraal onderdeel zijn van het vormen van de veerkrachtige stad volgens Coaffee (2013). Mehmood (2016) benoemt dat

lokaal beleid daarom moet focussen op de ontwikkeling van deze publieke ruimte om veerkracht binnen stad en gemeenschap te faciliteren. Het is niet gemakkelijk om een publieke ruimte ook daadwerkelijk publiek te houden wanneer private partijen of overheidsorganen zich bezighouden met de ontwikkeling hiervan. Zo is de publieke ruimte van oorsprong een plek is waar stedelijke minderheden samenkomen. Wanneer andere partijen, publiek en privaat, zich met deze plek gaan bezighouden, verdwijnt de authenticiteit die de plek had voor originele bezoekers. Dit zorgt voor segregatie tussen verschillende groepen, en strijd tussen gemeenschappen (Zukin, 2012). Low (2012; 2013) bevestigt dit en roept op tot het behouden van publieke ruimte zoals hij is, zodat het een plek blijft voor iedereen om te ontspannen, leren, en recreëren. Zo blijft het een plek waar communicatie en samenwerking tussen mensen en groepen mogelijk blijft binnen een veilige, gedeelde plek. *Resilient place making*, door middel van samenwerkingsverbanden tussen verschillende partijen een fysieke ruimte vormgeven en veerkrachtige plekken creëren is volgens Coaffee (2013) misschien een oplossing. Co-creatie (zie verder paragraaf 2.3), een samenwerkingsverband waarbinnen publiek, privaat en bewoners gelijkwaardig zijn, kan volgens hem de waarden en wensen van deze verschillende partijen bewaken en samenbrengen binnen een fysieke locatie.

2.3 Bottom-up processen en co-creatie

Sinds de jaren 70 van de vorige eeuw is binnen stedelijk beleid meer nadruk komen te liggen op sociale ontwikkeling binnen stadswijken en het belang van bewonersparticipatie in dit proces (Veldheer et al., 2012). In plaats van een *top-down* methode, waarbij een (lokale) overheid de drager en initiator is van ontwikkelingsplannen voor stadswijken, is er steeds meer sprake van een *bottom-up* benadering. Hierbij krijgen bewoners de mogelijkheid zelf mee te denken in het ontwikkelproces, of zelf initiator te worden voor deze ontwikkeling (Talen, 2000; Barthelemy et al., 2013). Uitermark (2015) schetst in navolging van de focus binnen beleid op *bottom-up* initiatieven de utopie van de zelforganiserende stad. Binnen de zelforganiserende stad werken bewoners vrijwillig samen voor het publieke goed. Het publieke goed binnen een stad is vaak in beheer van (lokale) overheden, maar binnen de zelforganiserende stad nemen bewoners (een deel van) deze taken over.

Een nadruk op zelforganisatie kent een aantal spanningsvelden (Uitermark, 2015). De capaciteiten van bewoners kunnen bijvoorbeeld overschat worden en voor zelforganiserend

vermogen is het noodzakelijk dat stadsbewoners ondernemend van aard zijn. Niet iedere stadsbewoner is ondernemend van aard, en dus zijn veel van hen niet in staat tot zelforganisatie; het gevaar van (toenemende) ongelijkheid ontstaat (Ghose, 2005). Daarnaast benoemen Torfing et al. (2019) dat een focus op zelforganisatie niet altijd past bij stedelijke vraagstukken. De vraagstukken van nu zijn complex en vragen om expertise en kennis. Die expertise kan deels gevonden worden bij *professionals* binnen de zelforganiserende stad. *Professionals* hebben de capaciteit om nodige verbindingen te leggen tussen bewoners en ondernemers, en door hun ervaring zijn ze in staat dilemma's het hoofd te bieden (Van der Zwaard & Specht, 2013). Daarbij kunnen (lokale) overheden niet verwachten dat bewoners zelf de motivatie en capaciteit hebben tot organisatie; het moet gefaciliteerd worden en overheden hebben in toenemende mate een faciliterende rol voor co-creatie (Van der Zwaard & Specht, 2013).

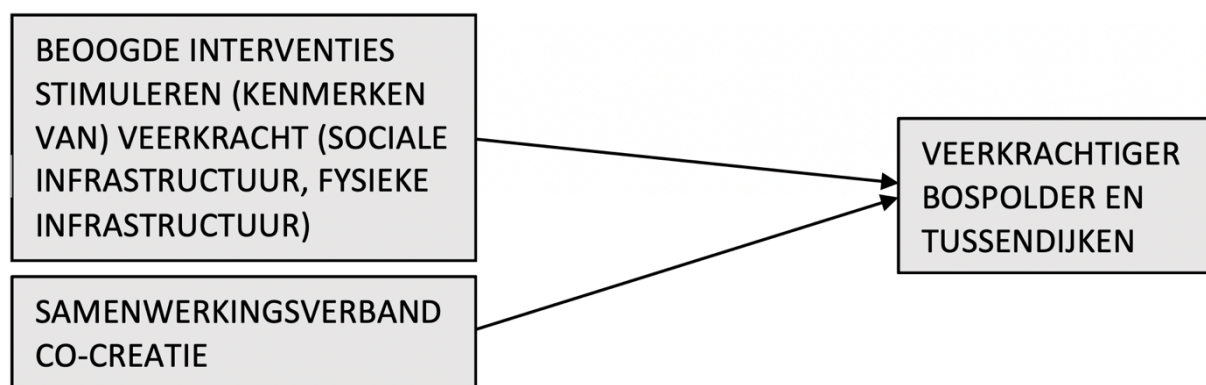
Co-creatie komt van origine uit de private sector, om consumenten mee te laten denken over eventuele goederen of diensten die ze mogelijk willen aanschaffen bij bedrijven. Zo nemen consumenten actief deel in het ontwikkelproces, om de waarde van het eindproduct te verhogen (Torfing et al., 2019). Binnen stedelijk beleid worden bewoners binnen co-creatie belangrijke deelnemers in het ontwikkelproces van stadsbuurten. In dit model is de bewoner expert van de wijk en de bewoner kan daarom binnen een gelijkwaardige samenwerking met publieke en private partijen de wijk tot een waardevolle woonplek ontwikkelen (Voorberg et al., 2015; Torfing et al., 2019). Co-creatie is een leerproces voor verschillende partijen (publiek, privaat en bewoner). Met elkaar zorgen de partijen ervoor dat ze gezamenlijk leren door mediatie tussen de partijen en bruggen te bouwen, met als doel zich gezamenlijk aan te kunnen passen aan nieuwe situaties. Co-creatie is binnen de stedelijke context is daarom een belangrijk samenwerkingsverband voor het opbouwen van veerkracht (Crowe et al., 2016).

Om het proces van co-creatie te laten slagen is het van belang dat iedere deelnemer binnen de co-creatie gelijkwaardig geïnvesteerd is in de samenwerking (Torfing et al., 2019). Iedere partij ziet de waarde van co-creatie voor eigen belangen, maar ook de waarde voor het geheel. Voor publieke partijen betekent dit dat ze zich responsief op moet stellen ten opzichte van bewoners en private partijen en hen een gelijkwaardige rol moeten toekennen in het beslissingsproces. Daarnaast is het voor zowel bewoners als private partijen van belang dat ze intrinsiek gemotiveerd zijn om mee te denken over oplossingen voor

bijvoorbeeld dilemma's binnen stadswijken en dat ze eigenaarschap ervaren binnen de samenwerking (Voorberg et al., 2015). Dit is niet altijd het geval binnen co-creatie. Zo kan de vraag gesteld worden of de overheid daadwerkelijk genoeg ruimte geeft aan private partijen en bewoners, of dat de overheid uiteindelijk de doorslaggevende factor is in het maken van beslissingen (Peck & Tickell, 2002). Daarbij kunnen de aanwezige partijen binnen de co-creatie verschillende belangen hebben, wat samenwerken bemoeilijkt (Torfing et al., 2019).

2.4 Conceptueel model

Doel van 'Veerkrachtig BoTu 2028' is de stadswijken Bospolder en Tussendijken veerkrachtiger te maken door teams aan te sporen om binnen een gelijkwaardige co-creatie samen te werken en interventies op te zetten die (kenmerken van) veerkracht stimuleren, zo ook GrowBoTu (zie figuur 1 voor het conceptueel model van dit onderzoek).

Figuur 1: conceptueel model

In de voorgaande paragrafen zijn verschillende kenmerken van sociale en fysieke veerkracht beschreven. Binnen dit onderzoek naar de beoogde interventies en verandertheorieën van GrowBoTu zijn zowel de sociale als fysieke veerkracht van belang, omdat GrowBoTu in hun planvorming op allebei inzet. Hierbij gaat GrowBoTu uit van het opbouwen van de fysieke infrastructuur binnen de publieke ruimte in BoTu als facilitator voor de sociale infrastructuur en het stimuleren van gemeenschappen binnen de stadswijken. Dit onderzoek vergelijkt de kenmerken van veerkracht met de beoogde interventies van GrowBoTu, om de verandertheorieën te reconstrueren en te kunnen onderzoeken hoe de beoogde interventies een veerkrachtiger BoTu kunnen stimuleren.

Daarnaast werkt GrowBoTu in co-creatie samen om BoTu veerkrachtiger te maken. Zoals omschreven in paragraaf 2.3 wordt co-creatie vaak gezien als samenwerkingsverband

wat veerkracht positief kan stimuleren. Echter, co-creatie heeft niet altijd de beoogde resultaten vanwege verschillende spanningsvelden. De samenwerking binnen GrowBoTu wordt in dit onderzoek daarom onderzocht aan de hand van theorie over co-creatie, om te onderzoeken of iedere partij binnen de co-creatie gelijkwaardig is ten opzichte van elkaar, of de co-creatie tot nu toe geslaagd is, en waar de co-creatie eventueel kan verbeteren.

3. METHODOLOGIE

Dit hoofdstuk bespreekt de methodologie van dit onderzoek. Paragraaf 3.1 focust op de *Theory of Change*, de onderzoeksmethode die is gebruikt voor de uitvoering van dit onderzoek. In paragraaf 3.2 worden de onderzoeksstrategie en -ontwerp besproken, in paragraaf 3.3 de onderzoeksmethoden en dataverzameling, in paragraaf 3.4 de data-analyse en in 3.5 de ethische overwegingen.

3.1 *Theory of Change*

Binnen dit onderzoek worden de verandertheorieën en beoogde interventies van GrowBoTu onderzocht aan de hand van de *Theory of Change* (ToC) methode. De ToC methode is een aanvulling op klassieke evaluatiemethodes. Veel evaluatiemethodes gaan uit van een effectmeting, waarbij de directe gevolgen van interventies worden getoetst nadat ze hebben plaatsgevonden (Lub, 2013; Snel, 2013). De ToC methode meet niet alleen de effecten van een interventie, maar onderzoekt vooral *hoe* de interventie tot stand is gekomen aan de hand van achterliggende assumpties en mechanismes. Ook onderzoekt het de (mogelijke) causale relaties tussen de interventie en de effecten ervan (*waarom* iets werkt) (Snel, 2013). Binnen dit onderzoek ligt een focus op het evalueren van de co-creatie binnen GrowBoTu, om te ontdekken hoe de teamleden zich tot elkaar verhouden, welke ideeën iedere partij heeft, en of deze ideeën overeenkomen of juist niet. Zo is er binnen dit onderzoek aandacht voor het collectieve leerproces van GrowBoTu en de betrokken partijen, een onderdeel van de ToC methode (Snel, 2013). Daarnaast draagt de ToC methode binnen dit onderzoek in milde vorm bij aan het analyseren van 'Veerkrachtig BoTu 2028', om te onderzoeken wat het programma beoogt te bereiken en om deze te kunnen vergelijken met de verandertheorieën en mogelijke interventies van GrowBoTu.

De ToC methode bestaat uit vier stappen, namelijk: 1) het reconstrueren van een veranderingstheorie, 2) de onderliggende assumpties van een veranderingstheorie, 3) het

onderzoeken (meten) van de interventieactiviteiten (output) en de beoogde uitkomsten (*outcomes*), en 4) het analyseren en interpreteren van de uitkomsten van een evaluatie (Snel, 2013, p. 5). Binnen dit onderzoek kunnen niet alle vier de stappen van de ToC uitgevoerd worden, omdat de beoogde interventie van GrowBoTu (nog) niet heeft plaatsgevonden. Wel kan stap 1 van de ToC methode uitgevoerd worden. GrowBoTu heeft voorstellen gedaan voor beoogde interventies, en de verandertheorieën die aan deze interventies ten grondslag liggen kunnen gereconstrueerd worden.

3.2 Onderzoeksstrategie en -ontwerp

Dit onderzoek gaat uit van een kwalitatieve onderzoeksstrategie. Kwalitatief onderzoek houdt zich bezig met woorden; het draait om de betekenis die mensen aan dingen geven. Het gaat over het begrijpen van gedrag, waarden en normen, en overtuigingen binnen de context van het onderzoek (Bryman, 2014). Voor dit onderzoek is het verzamelen van kwalitatieve data noodzakelijk, om te kunnen begrijpen waarom de partijen binnen GrowBoTu gekozen hebben voor beoogde interventies en duidelijkheid te krijgen over het proces. Zo is het mogelijk om een verhaal te vormen aan de hand van *thick description*; een gedetailleerde beschrijving van informatie opgehaald uit interviews (idem).

Daarnaast maakt dit onderzoek gebruik van een *case study* (vert. casus). Een casus biedt de mogelijkheid tot het intensief onderzoeken van bijvoorbeeld gemeenschappen of organisaties, en in dit geval een team. Een casus combineert goed met kwalitatief onderzoek, omdat het de mogelijkheid biedt om achterliggende informatie rondom de casus te achterhalen (Bryman, 2014). GrowBoTu is een voorbeeld van een *representative or typical case* (vert. representatieve of typische casus), omdat het een voorbeeld schetst over hoe via co-creatie veerkracht gestimuleerd wordt. Binnen stedelijke context wordt in toenemende mate geëxperimenteerd met co-creatie, en GrowBoTu kan als casus bijdragen aan kennis en theorievorming.

3.3 Onderzoeksmethoden en dataverzameling

Binnen dit onderzoek heeft de dataverzameling op twee manieren plaatsgevonden, namelijk door documentenanalyse van GrowBoTu en 'Veerkrachtig BoTu 2028'. Daarnaast hebben semigestructureerde interviews plaatsgevonden tussen 23 april 2020 en 19 mei 2020 met drie van de vier kernteamleden van GrowBoTu (bijlage 4: partij 1, 2 en 4) en vier externe

partijen (bijlage 4: partij 5, 6, 7, en 9). Doel van de verzamelde data is een *satisfaction point* te bereiken, wat inhoudt dat er geen nieuwe informatie meer aan het licht komt na het verzamelen van deze data (Bryman, 2014).

Allereerst wordt het projectplan van GrowBoTu beschreven aan de hand van het integrale voorstel voor fase 3 van 'Veerkrachtig BoTu 2028' en de open oproep. Daarnaast is gebruik gemaakt van informatie binnen websites en presentaties gerelateerd aan het team en het programma. Documentanalyse met betrekking tot organisaties en hun ontwikkeling is nuttig als aanvulling op kwalitatief onderzoek, omdat het inzicht geeft in plannen en hier betekenis uit gehaald kan worden (Bryman, 2014). De documenten van en gerelateerd aan GrowBoTu reconstrueren een duidelijk beeld van de ideeën, de verandertheorieën en doelen van het team. Het laat zien wat GrowBoTu wil bereiken, hoe ze hun doelen willen bereiken en waarom deze doelen van belang zijn (ToC).

Aan de hand van semigestructureerde interviews is dieper ingegaan op het proces van co-creatie binnen GrowBoTu en de voorgestelde verandertheorieën. De respondenten zijn doelgericht geselecteerd, vanwege de rol die ze vervullen binnen GrowBoTu of de begeleidende rol die ze innemen ten opzichte van het team. Vervolgens is aan de hand van *snowball sampling*, waarbij reeds geïnterviewde respondenten zelf opties geven voor andere mogelijke respondenten, nog een aantal externe partijen geselecteerd voor een interview (Bryman, 2014). Semigestructureerde interviews zijn een goede manier van dataverzameling binnen kwalitatief onderzoek, omdat aan de hand van een aantal vooropgestelde onderwerpen de geïnterviewde ruimte krijgt om uit te weiden (*idem*). Binnen GrowBoTu zijn verschillende partijen actief en in het kader van co-creatie is het interessant om te onderzoeken waarom deze partijen binnen dit team aan de slag zijn, en hoe ze zich tot elkaar verhouden. Vragen zijn geformuleerd rondom *topics* als veerkracht, samenwerkingsverbanden, de verandertheorieën van GrowBoTu, en de betekenis van zowel sociale als fysieke infrastructuur voor veerkracht (zie bijlage 1 voor de topiclijst en interviewguide).

3.4 Data-analyse

De interviews zijn opgenomen en getranscribeerd, en gecodeerd binnen het programma Atlas.ti. De eerste codes linken aan de concepten binnen het onderzoek, zoals veerkracht, co-creatie, *bottom-up*, gemeenschap en fysieke infrastructuur. Als aanvulling daarop is

gestart met open coderen, zodat overkoepelende thema's binnen de interviews gevonden konden worden, om te ontdekken of er nog meer onderwerpen raken aan de onderzoeksvragen. Dit is gebeurd op basis van het ontdekken van repetities in antwoorden, kenmerken van GrowBoTu, transities in processen, overeenkomsten en verschillen, causale verbanden, en thema's die herkenbaar zijn uit theorie rondom de onderwerpen. Vervolgens is axiaal gecodeerd, waarbij codes met elkaar vergeleken werden om te ontdekken of er overlap bestond tussen codes en of ze bij een of meerdere overkoepelende thema's hoorden. Ten slotte is selectief gecodeerd, om relaties tussen de codes te ontdekken, waardoor uiteindelijk vanuit de codes en hoofdthema's die gevonden zijn een verhaal gevormd kon worden (Bryman, 2014). Zie bijlage 2 voor de codeboom met alle codes.

3.5 Ethische overwegingen

Binnen dit onderzoek is rekening gehouden met ethiek om de integriteit van het onderzoek te bewaren (Bryman, 2014). Zo is er naar respondenten duidelijk het doel van het onderzoek gecommuniceerd en wat er zou gebeuren met de data. Respondenten zijn gevraagd een *informed consent* (appendix A) te ondertekenen voorafgaand aan de interviews, zodat de geïnterviewde volledig op de hoogte was van eventuele consequenties van het onderzoek. Omdat slechts een kleine groep geïnterviewd is, namelijk de kernteamleden van GrowBoTu en een aantal externe partijen, is het mogelijk dat bepaalde antwoorden of functie van de geïnterviewden ervoor zorgen dat hun identiteit achterhaald kan worden. Hier is de geïnterviewde van tevoren over geïnformeerd binnen de *informed consent*. De geïnterviewde is hiermee akkoord gegaan na het ondertekenen van de brief.

4. RESULTATEN

Binnen dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek behandeld, waarbij de informatie uit interviews en externe documenten naast theorie rondom veerkracht en co-creatie worden gelegd. Bij citaten en binnen de tekst wordt verwezen naar verschillende partijen die geïnterviewd zijn voor dit onderzoek. Zie bijlage 3 voor een overzicht van de partijen en hun functieomschrijvingen. Paragraaf 4.1 beschrijft de open oproep van het programma 'Veerkrachtig BoTu 2028', om kennis te geven van wat het programma precies inhoudt. Vervolgens worden de verandertheorieën van GrowBoTu ten aanzien van veerkracht behandeld en in paragraaf 4.2 wordt aandacht geschonken aan hoe de co-creatie

tussen publiek, privaat en bewoner binnen GrowBoTu is verlopen. Het verloop van deze samenwerking en de aandachtspunten die hieruit naar voren komen bieden een basis voor het toekomstperspectief van GrowBoTu, zoals omschreven binnen paragraaf 4.3.

4.1 Verandertheorieën ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ en team GrowBoTu

4.1.1 ‘Veerkrachtig BoTu 2028’

Rotterdam sloot zich in 2014 aan bij het wereldwijde programma ‘*100 Resilient Cities*’, een initiatief van de *Rockefeller Foundation* dat startte in 2013. Doel van dit programma is steden te helpen veerkrachtiger te worden op fysiek, sociaal en economisch vlak.

Kernwaarden van veerkracht binnen dit programma zijn inclusiviteit (een gedeeld besluitvormingsproces), integraliteit (verbinding tussen instituten, mensen en systemen), reservecapaciteit (reactieruimte, reservecapaciteit en vermogen om verstoring op te vangen), robuustheid (doordachte en beheersbare systemen die verbeteren door verstoring), vindingrijkheid (nieuwe oplossingen), reflectievermogen (het gebruik van ervaringen uit het verleden voor de toekomst), en flexibiliteit (het toepassen van alternatieve strategieën).

In navolging van de opgedane kennis en ervaring binnen dit programma, hebben in 2018 initiatiefnemers (Delfshaven Coöperatie, IABR, Havensteder, Rebel en Gemeente Rotterdam) het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ gelanceerd. Een open oproep is verspreid om marktpartijen, ondernemers en bewoners uit te nodigen om door middel van *Social Impact by Design* (SIBD) het gebied Bospolder-Tussendijken (BoTu) veerkrachtiger te maken. SIBD is een proces waarbij bewoners, gemeente, woningbouwcorporatie en private partijen in co-creatie samenwerken, om met elkaar integrale oplossingen te bedenken en implementeren voor de aanwezige (sociale) problematiek en vraagstukken binnen BoTu. Binnen deze samenwerking staat de bewoner centraal; doel van SIBD is wijken veerkrachtiger te maken voor en door bewoners. De kernwaarden van veerkracht binnen ‘Veerkrachtig BoTu 2028’ komen overeen met de kernwaarden binnen ‘*100 Resilient Cities*’.

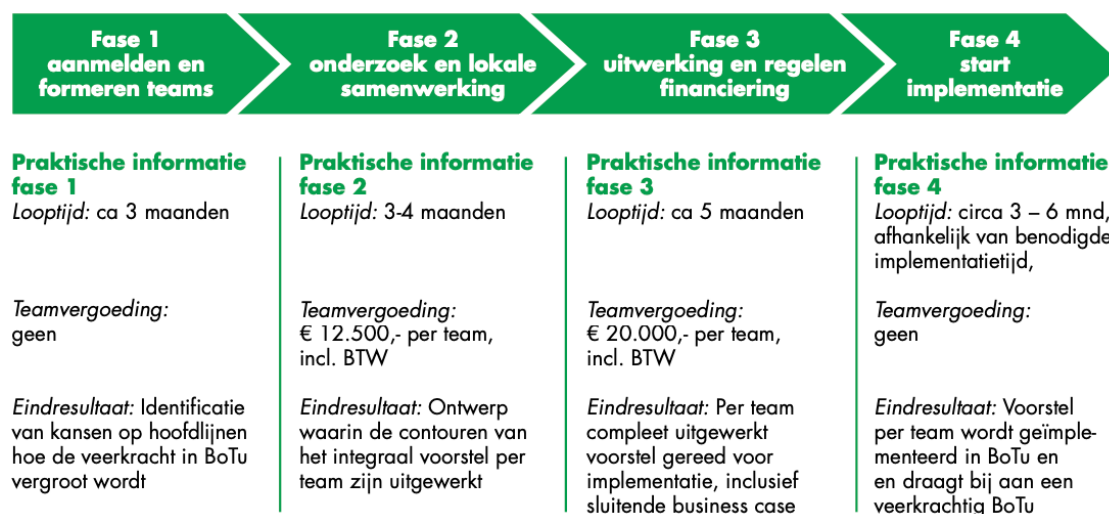
De open oproep introduceert een 3x3 aanpak (figuur 2) om zowel sociale als fysieke dilemma’s in BoTu het hoofd te bieden, en de veerkracht binnen de stadswijken te verhogen. Aan de hand van drie thema’s (1. werk, taal en schulden, 2. zorg, jeugd en opvoeden, en 3. energie, wonen en buitenruimte), drie methodes (1. *community building*, 2. het ondersteunen van veerkrachtige professionals, en 3. SIBD als strategie) en drie plekken

(1. Schans-Watergeus, 2. Hart van BoTu, en 3. veerkrachtige scholen en pleinen) zijn een zevental teams aan de slag gegaan. De thema's, methodes en plekken zijn door de initiatiefnemers van 'Veerkrachtig BoTu 2028' benoemd als punten die aandacht nodig hebben binnen BoTu. Met hun (beoogde) interventiestrategieën kunnen de teams inzetten op of uitgaan van een of meerdere onderdelen binnen de 3x3 aanpak, zo ook GrowBoTu.

Figuur 2: 3x3 aanpak binnen 'Veerkrachtig BoTu 2028'

De open oproep beschrijft hoe het proces van SIBD aan de hand van vier fases moet verlopen (figuur 3). Fase 1 kenmerkt het formeren van teams, in fase 2 doen de teams onderzoek en werken ze samen met lokale initiatieven binnen BoTu om een integraal voorstel te ontwerpen, in fase 3 werken de teams hun voorstellen uit en regelen ze de financiering, en in fase 4 worden de voorstellen van de teams geïmplementeerd. Momenteel hebben de teams fase 2 afgerond en een integraal voorstelontwerp geformuleerd.

Figuur 3: gefaseerd proces SIBD

4.1.2 Team GrowBoTu: verandertheorieën ten aanzien van veerkracht

Binnen dit onderzoek staat GrowBoTu centraal. Het kernteam van GrowBoTu bestaat uit verschillende marktpartijen met een expertise in vastgoed. Via de website van SIBD wordt gecommuniceerd dat ook een publieke partij en een bewoner onderdeel zijn van GrowBoTu. Echter, alleen het kernteam van marktpartijen binnen GrowBoTu is tot nu toe aan de slag geweest met het vormen van beoogde interventies, en heeft vanuit een expertise in vastgoed(ontwikkeling) een gebiedsontwikkeling voorgesteld om op voort te borduren in fase 3 van 'Veerkrachtig BoTu 2028'. GrowBoTu stelt een herontwikkeling van de fysieke ruimte op en rondom Het Visserijplein in BoTu voor. De fysieke ingrepen faciliteren volgens GrowBoTu het bereiken van sociale doelstellingen, zoals meer ontmoeting, de ontwikkeling en het behoud van gemeenschappen, ruimte voor educatie, sport, creativiteit, en het stimuleren van de wijk economie; dit vormen de verandertheorieën van het team.

“Kort gezegd proberen wij met ingrepen in de fysieke ruimte een omgeving te creëren, waar vanuit bewoners gestimuleerd en gefaciliteerd worden om op wat voor manier dan ook een stap te nemen. In relaties, financieel, qua talentontwikkeling, qua kennis en vaardigheden. [...] En een plek om ontmoeting te faciliteren en te stimuleren en bestaande sociaal-economische netwerken te behouden, zodat mensen elkaar een stap verder kunnen helpen. In zijn geheel moet dit zorgen voor een stimulans voor de wijk economie en daarmee een bijdrage leveren aan het doel de wijk in 10 jaar tijd naar het sociaal stedelijk gemiddelde te krijgen.” (Partij 1)

GrowBoTu speelt met deze verandertheorieën in op onderdelen van de open oproep. Ze richten zich op een herontwikkeling van het gebied op en rondom Het Visserijplein, wat volgens de open oproep het nieuwe 'Hart van BoTu' moet worden en een *face-lift* kan gebruiken. Naar wens van bewoners heeft GrowBoTu Park 1943 toegevoegd aan dit gebied. Zo besteden ze aandacht aan fysieke plekken, zoals wonen en buitenruimte ten behoeve van *community building* en het stimuleren van de wijk economie.

Het conceptplan van GrowBoTu behelst zowel de fysieke als sociale infrastructuur van BoTu; het bestaat uit een mix van maatschappelijke voorzieningen waarmee ze sociale dilemma's binnen de wijk het hoofd willen bieden, en daarnaast woningtypologieën. Woningen voor het middensegment zijn volgens GrowBoTu belangrijk om sociale stijgers binnen de wijk te behouden en zullen ten dele de maatschappelijke voorzieningen gaan financieren voor minder financiële druk op de gemeente. De combinatie van deze twee

ingrepen sluiten aan bij theorie over veerkracht. Sterke gemeenschappen zijn nodig voor weerstand, herstelvermogen, en creativiteit. Daarnaast ondersteunt de fysieke infrastructuur gemeenschappen, en faciliteert het creativiteit en verandering. Ook publieke ruimte is van belang; bewoners gaan hier verbindingen aan, participeren in activiteiten, en de publieke ruimte faciliteert *bottom-up* processen.

De verandertheorieën van GrowBoTu kunnen in fysieke vorm resulteren in beoogde interventies; het BoTu Marktpark. Zo wordt binnen het BoTu MarktPark de Grote Visserijstraat een boulevard met langzaam verkeer, zodat Park 1943 en Het Visserijplein een groot gebied vormen met meer mogelijkheden voor ontmoeting, levendigheid en groen. Fysieke ingrepen binnen dat gebied kunnen zijn: een marktplaats met overkapping waar ook buiten marktdagen activiteiten georganiseerd kunnen worden, een plek voor de Wijkincubator waar ondernemers uit de wijk ondersteuning en begeleiding kunnen krijgen, een educatief Energiepaviljoen waar bewoners en ondernemers geholpen kunnen worden met energietransitie, een BoTu Kenniscentrum met een moderne bibliotheek, meer woningen in BoTu voor het middensegment (60 sociale huurwoningen, 90 koopwoningen en 150 vrije sector huurwoningen), een Mobiliteitshub waarbij onder Het Visserijplein een parkeergarage komt, en meer ruimte voor bewonersinitiatieven zoals een wijkrestaurant. Binnen deze plannen is volgens de kernteamleden (partij 1, 3, en 4) veel verandering mogelijk; het plan ligt nog niet vast en kan in de volgende fase verder ontwikkeld worden in samenspraak met Gemeente Rotterdam en bewoners.

4.1.3 Ontwikkeling verandertheorieën team GrowBoTu

De marktpartijen binnen GrowBoTu hebben een expertise in vastgoedontwikkeling en SIBD werkt anders dan een normaal vastgoedproces. Traditioneel wordt binnen de vastgoedwereld een woningbouwplan of gebiedsontwikkeling gevormd achter gesloten deuren, en wordt dit plan vervolgens voorgelegd aan bewoners en dit heet participatie.

“Traditioneel gezien in de projectontwikkeling maak je een plan voor een eigen locatie of een tender van de gemeente. Dit gebeurt, zeker bij een tender, achter gesloten deuren. Daarover ga je vervolgens in overleg met de gemeente en pas je het daarop aan. Daarna, als je al een schetsontwerp of voorlopig ontwerp hebt, ga je pas in overleg met de buurt om te vragen wat zij ervan vinden”. (Partij 1)

Binnen SIBD gaat dit anders; voordat er een plan ligt voor een gebiedsontwikkeling gaan de vastgoedpartijen in gesprek met bewoners en de gemeente, om gezamenlijk een plan te ontwerpen voor de fysieke ruimte op en rondom het Visserijplein. Het plan ontstaat niet achter gesloten deuren, maar in samenspraak met bewoners, vastgoedpartijen en de gemeente, aldus de gemeente:

“Die open oproep, die is net andersom, die zegt eigenlijk we gaan eerst kijken naar of jij als [markt]partij geschikt bent, en vervolgens gaan we met jou aan de slag [...] om daar met jou een goed plan van te maken.” (Partij 5)

De verandertheorieën van GrowBoTu ten aanzien van veerkracht zijn ontwikkeld vanuit gesprekken met bewoners en de expertise van de verschillende betrokken vastgoedpartijen. Het gesprek met bewoners werd gevoerd in de BoTu Bazar, een winkelpand aan de Schiedamseweg. In samenwerking met sociaal ondernemers (partij 9), een partij die verbindingen legt met bewoners en bewonersgroepen in de wijk, heeft GrowBoTu een onderzoek gedaan naar de populatie van de wijk. Zo hebben ze inzichtelijk gemaakt wie er wonen en welk percentage van bewoners bereikt moet worden voor een goede doorsnee van de wijk. Deze zijn bereikt door op straat te praten met bewoners en via workshops in de BoTu Bazar. De groepen die niet bereikt werden binnen de BoTu Bazar zijn benaderd door hen op te zoeken tijdens de markt op Het Visserijplein, bij twee basisscholen, en in een moskee. In totaal heeft GrowBoTu meer dan 250 bewoners gesproken. Uit deze gesprekken is informatie opgehaald over wat bewoners willen in BoTu.

In de BoTu Bazar staat een maquette van het gebied van het Visserijplein tot en met Park 1943, waar bewoners zelf met behulp van blokken de fysieke inrichting van het gebied konden ontwerpen. Zo werden de wensen van bewoners voor de herinrichting van het Visserijplein en Park 1943 in kaart gebracht. In de beginfase focuste GrowBoTu alleen op Het Visserijplein, maar naar aanleiding van wensen van bewoners is Park 1943 ook toegevoegd.

4.1.4 Voorgestelde verandertheorieën: punt van discussie

De voorgestelde fysieke gebiedsontwikkeling van GrowBoTu zorgt voor discussie binnen de Gemeente Rotterdam. In de beginfase van de open oproep was het voor de gemeente (partij 5 en 7) niet de verwachting dat een fysieke gebiedsontwikkeling van deze omvang voorgesteld zou kunnen worden. Ondanks dat de gemeente vindt dat fysieke ingrepen bij kunnen dragen aan sociale doelstellingen, was de verwachting dat voornamelijk sociale

initiatieven zich zouden aanmelden voor SIBD. De verwachting van de gemeente over SIBD strookt dus niet met de verandertheorieën van GrowBoTu, hoewel ook in documenten van de eerste fases van het team voorstellen voor fysieke ingrepen beschreven worden. De voorstellen van GrowBoTu in fase 1 bevatten volgens de gemeente voornamelijk sociale elementen die goed binnen de open oproep pasten, en van de fysieke uitvoering (zoals de voorgestelde nieuwe gebouwen en woningbouw) was nog weinig sprake. In het nieuwe voorstel voor fase 3 heeft GrowBoTu inzichtelijk gemaakt hoeveel woningen er bijvoorbeeld nodig zijn om financieel het maatschappelijke plan te realiseren rondom Het Visserijplein, en dat zorgt binnen de gemeente voor veel discussie:

“We hebben wel met allerlei juristen van Gemeente Rotterdam gekeken, maar volgens mij had niemand door dat het ook echt zo'n gebiedsontwikkeling kon worden, dus we dachten nou, dat sociale ding klopt wel vanuit de gemeente, maar nu gaan we nog een keer naar die dingen kijken, en we dachten dat is wel raar. Nee dat hadden we niet zo verwacht, dus we hebben het van tevoren niet goed genoeg doordacht.” (Partij 5)

Voor de vastgoedontwikkelaar en een van de kartrekkers van GrowBoTu is het moeilijk om in deze fase pas te horen dat hun voorgestelde gebiedsontwikkeling, die nog niet vast ligt en waar nog veel ruimte is voor verandering en aanpassing, nu stuit op weerstand vanuit de afdeling Stadsontwikkeling (SO) van de gemeente. Als team hebben ze veel geld en tijd in het plan gestoken, en nu is het de vraag of ze door mogen binnen SIBD:

“SIBD is gebaseerd op samenwerking tussen overheid, markt en bewoner. Wij zijn hierin gestapt met de overtuiging dat de gemeente het echt anders aan wilde pakken op deze plek en hebben daar zelf ook volledig op ingezet. [...] Helaas was de afdeling Stadsontwikkeling van de gemeente maar heel beperkt beschikbaar. En nu ligt er een voorstel dat op weerstand stuit bij hen. Dat had voorkomen kunnen worden door intensiever met elkaar samen te werken. Het is enorm teleurstellend dat een gemeente marktpartijen en bewoners oproept samen aan plannen te werken en tijdens het proces weinig commitment laat zien.” (Partij 1)

De gemeente (partij 5 en 7) loopt tegen wetgeving rondom gebiedsontwikkelingen aan; het is een juridisch vraagstuk geworden. Bij een gebiedsontwikkeling spelen Europese en landelijke wetgevingen een belangrijke rol, en daar mag je als gemeente niet zomaar vanaf wijken. Het is voor hen van belang goed na te denken over gebiedsontwikkelingen in de stad

en welke partij hieraan mag meewerken, een vastgoedontwikkelaar kan hier veel geld mee verdienen. Mocht de gebiedsontwikkeling niet succesvol zijn, dan moet de gemeente de consequenties oplossen. Daarom krijgen normaal gesproken meerdere partijen de kans om plannen te presenteren voor een gebied, en daar wordt de beste partij uit gekozen.

4.2 Co-creatie

4.2.1 Team GrowBoTu: rolverdeling

Het kernteam van GrowBoTu bestaat uit een vastgoedontwikkelaar (partij 1: marktpartij), een stedenbouwkundig bureau (partij 2: marktpartij), een bouwbedrijf (partij 3: marktpartij) en een institutionele vastgoedbelegger (partij 4: marktpartij). Daarnaast heeft het kernteam samengewerkt met adviseurs in communicatie, psychologie en *community building*. Alle teams kregen begeleiding vanuit de initiatiefnemers van 'Veerkrachtig BoTu 2028' (Delfshaven Coöperatie, IABR, Havensteder, Rebel en Gemeente Rotterdam). GrowBoTu kreeg een projectmanager vanuit de gemeente (partij 5) als begeleider. Daarnaast is de eerste en tweede fase van het proces een lid van een bewonersinitiatief (partij 6) betrokken geweest om te adviseren in de communicatie en participatie met bewoners.

Iedere partij vervult een eigen rol binnen GrowBoTu. De vastgoedontwikkelaar met een focus op woningbouw en zorgvastgoed, heeft ervaring in gebiedsontwikkelingen en is samen met het stedenbouwkundig bureau, die de wensen van bewoners vertaalt naar een ruimtelijk plan, kartrekker van het team. Het bouwbedrijf draagt de verantwoordelijkheid voor het budgetgericht ontwikkelen en technisch uitwerken van het plan en uiteindelijk het realiseren van de bouwprojecten. De vastgoedbelegger investeert het geld van pensioenfondsen in woningbouw, en zorgt daarmee voor de financiële haalbaarheid. Zowel het bouwbedrijf als de vastgoedbelegger hebben in de maatschappelijke planvorming een achtergrondrol gehad, maar zullen in komende fases meer input leveren.

De projectmanager meet de plannen voor de fysieke ruimte van GrowBoTu aan de ontwikkelingsvisie van de Gemeente Rotterdam en heeft weinig te maken gehad met de planvorming van het team. Voor de toekomstige samenwerking is de projectmanager vanuit SO vervangen door twee andere personen vanuit SO; een procesmanager die de focus zal leggen op de samenwerking met GrowBoTu (partij 7), en iemand die de fysieke bouwplannen op en rondom Het Visserijplein zal stroomlijnen (partij 8).

4.2.2 Co-creatie binnen team GrowBoTu: publiek versus privaat

Voorwaarde van SIBD is dat elk team in co-creatie werkt binnen BoTu. Binnen stadsontwikkeling betekent co-creatie dat bewoners experts zijn binnen wijken, en dat vanuit een gelijkwaardige samenwerking met publieke en private partijen een wijk ontwikkeld wordt. Dit kan voor wrijving zorgen, aangezien iedere partij eigen belangen heeft binnen een samenwerking. Daarnaast kan het zijn dat niet iedere partij evenveel macht heeft; het komt vaak voor dat een overheidsorgaan uiteindelijk de beslissende partij is.

Uit de verzamelde data blijkt dat er verschillende belangen zijn binnen de samenwerking, en dat naar mening van de vastgoedpartijen weinig co-creatie heeft plaatsgevonden met de gemeente. Zo staat op de website van SIBD beschreven dat GrowBoTu bestaat uit marktpartijen, een publieke partij, en een lid van een bewonersinitiatief. In de praktijk is dit anders; de marktpartijen vormen samen het kernteam en de publieke partij en het lid van het bewonersinitiatief zijn later aangeschoven bij de planvorming van GrowBoTu, aldus de gemeente:

“De leden van het team, dan zijn [partij 6] en ik ook lid van het team, maar zo voelde het voor mij niet echt hoor.” (Partij 5)

Volgens de gemeente komt dit misschien door het ontwerp van de open oproep. Iedereen met ideeën kon zich aanmelden, wat resulteerde in ongeveer 50 aanmeldingen. Door verschillende selectiefases waren teams genoodzaakt zelf hun plannen verder te ontwikkelen om uitgekozen te worden voor ‘Veerkrachtig BoTu 2028’. GrowBoTu bestond op dat moment uit verschillende vastgoedpartijen, en zij hebben vanuit deze expertise, in samenwerking met lokale partijen in BoTu en bewoners, hun plannen ontwikkeld. Pas toen het plan grotendeels stond kwam meer gesprek tussen publiek en privaat.

De vastgoedontwikkelaar ervaart weinig co-creatie of samenwerking met de gemeente. Volgens de marktpartij zijn zij niet betrokken geweest bij de planvorming, terwijl de marktpartijen binnen GrowBoTu dit hadden verwacht aan het begin van het programma. Voorwaardes van veerkracht binnen SIBD zijn namelijk dat het programma inclusief en integraal moet zijn, waarbij publiek, privaat en bewoner gelijkwaardig samenwerken.

“De gemeente heeft helaas te weinig input geleverd, terwijl het de belofte was van SIBD, we gaan het met z’n allen doen.” (Partij 1)

De samenwerking tussen publiek en privaat lijkt tot nu toe niet geslaagd volgens beide partijen, maar het is moeilijk aan te geven wie hier verantwoordelijk voor is volgens de

gemeente. SIBD is volgens hen een experiment, wat kan leiden tot een positief resultaat, maar het kan ook moeilijkheden van co-creatie en de verschillende belangen van iedere partij aan het licht brengen tijdens het proces. De procesmanager vanuit de gemeente, die in het vervolgproces betrokken zal zijn bij GrowBoTu geeft aan dat er te weinig samenwerking tussen publiek en privaat is geweest, maar dat het niet duidelijk is waar de samenwerking op vastliep. Beide partijen dragen volgens de procesmanager binnen de samenwerking de verantwoordelijkheid om tot consensus te komen. Het erkennen van het leerproces binnen de co-creatie is een veerkrachtige reactie van de gemeente; het toont reflectievermogen.

“Er is denk ik niet genoeg samenwerking geweest is, zoals ik het zie lijkt het erop alsof GrowBoTu aan de slag gegaan is, die hebben heel hard gewerkt en die hebben heel goed werk gedaan, en die komen op een gegeven moment met ‘hoezee, dit moet het worden’, en dan blijkt dat niet te passen [in de visie van de gemeente]. En dan denk ik, hoe komt dat nou dat het niet past? Komt dat nou omdat GrowBoTu zich niet heeft gewist in de plannen en de regels waar de gemeente zich aan moet houden, of komt het omdat de gemeente vooraf niet goed de kaders heeft aangegeven wat er wel en niet kan. [...] Die verantwoordelijkheid ligt aan beide kanten natuurlijk.” (Partij 7)

4.2.3 Co-creatie binnen team GrowBoTu: bewonersparticipatie

De bewoner is volgens theorie binnen co-creatie de expert van de wijk, en vormt een gelijkwaardige partij in de samenwerking met publiek en privaat. Nadat de aanpak en werkwijze van GrowBoTu om tot plannen te komen deels gepresenteerd waren in eerdere fases, heeft een lid van een bewonersinitiatief in BoTu (partij 6) een zorg uitgesproken over het betrekken van de bewoners binnen de planvorming van het team, omdat bewonersparticipatie binnen de vastgoedwereld anders is dan binnen ‘Veerkrachtig BoTu 2028’. De vastgoedontwikkelaar (partij 1) binnen GrowBoTu is daarom een samenwerking aangegaan met sociaal ondernemers (partij 9), een partij die verbindingen legt met bewoners en bewonersgroepen in de wijk met een groot lokaal netwerk en ervaring in het benaderen van bewoners en het opbouwen van contact. In het vervolgproces zullen zij onderdeel zijn van GrowBoTu. Met hulp van partij 9 heeft GrowBoTu de BoTu Bazar geopend, waar ze meer dan 250 bewoners betrokken hebben in het ontwerpproces. Hiermee hebben ze een vorm gevonden om met bewoners in contact te komen. Partij 9 is van grote waarde voor GrowBoTu:

“Ik had het niet zonder hen kunnen doen, [...] normaal gesproken als we participatie doen dan praten we met buurtbewoners en dan gaat het over het plan, maar nu was er nog geen plan en moest het ontstaan vanuit input van bewoners [...]. Hier komen mensen binnen en dan gaat het eerst over hen [...] voordat je überhaupt over een plan kunt praten. Daar zitten heel veel schrijvende verhalen bij [...]. Dan ben ik heel blij met [partij 9], dat zij wel de weg kennen in het hulpverleningscircuit, en dat ze iemand de juiste richting op kunnen helpen.” (Partij 1)

Partij 9 heeft via een matrix helder gemaakt wat de populatie is binnen BoTu, en een doorsnee gemaakt van de wijk, zodat iedere groep binnen BoTu vertegenwoordigd is binnen de planvorming. Partij 9 ervaart de samenwerking met GrowBoTu als positief, omdat de vastgoedpartijen openstaan voor de sociale kant van ondernemen, en zich daar verder in willen ontwikkelen. GrowBoTu toont hiermee het leerproces van samenwerken, een belangrijk onderdeel van veerkracht:

“Daarbij komt dat ik ook dat ik hen echt heel openminded vond, ze hadden niet zoiets van het moet echt die kant op gaan, tuurlijk er zijn randvoorwaarden waar zij op moeten letten, maar het was heel erg open van wij willen echt die co-creatie aangaan met bewoners. [...] Sterke marktpartijen die oog hebben voor de sociale kant van een wijk, die zijn ontzettend waardevol [...], ondernemers die hart hebben voor de wijk, dat is heel belangrijk, want dat zijn mensen die ook willen investeren, wat zo’n wijk heel hard nodig heeft”. (Partij 9)

De vraag of de bewoner genoeg aanwezig is geweest in de planvorming is moeilijk te beantwoorden. Volgens een lid van het bewonersinitiatief (partij 6) zijn veel manieren mogelijk waarop je bewoners kan betrekken in de planvorming, en GrowBoTu heeft een vorm gevonden met de BoTu Bazar. Alsnog is het huidige voorstel voor de volgende fase is misschien meer dan waar de bewoners om gevraagd hebben. Vooral de bouwplannen in Park 1943 zorgen voor veel discussie, omdat bewoners juist meer groen willen. Dit kan in de volgende fase verder besproken worden:

“Het is veel meer dan waar we om gevraagd hebben [...], op het moment dat je een partij [GrowBoTu] vraagt om met een plan te komen voor een plein, en er komt een plan voor het plein en het park wat ernaast ligt, en waarbij ook in het park gebouwd gaat worden, ja dan roept dat een berg aan vragen op. Ze hadden zoveel opgehaald uit de wijk, en daar in hun plan eigenlijk alles hebben proberen te honoreren. Dus

zonder focus, zonder rangorde, zonder prioriteiten, hebben ze alles meegenomen in hun plan. En daarna gezegd van ja, als we dit allemaal willen doen, hebben we ook heel veel verhuur per vierkante meters nodig om dat betaalbaar te maken. En die redentie die kan ik helemaal volgen, [...] maar wat er uit de wijk gekomen is, is ruimte en groen. Die vertaalslag kan ik me voorstellen dat als je met bewoners gesproken zou hebben over keuzes en wat willen jullie echt, dat bewoners misschien wel gezegd hadden dat niet alles gehonoreerd hoeft te worden. En dan had het plan misschien ook kleiner kunnen blijven. Maar die fase zijn ze niet aan toegekomen. Dus wat er nu ligt aan schetsen is ontzettend groot, en is inderdaad een hele grote ingreep in de wijk, en bewoners hadden moeite met bouwen in het park.” (Partij 6)

4.3 Toekomstperspectief

Tijdens dit onderzoek zijn de betrokken partijen in gesprek over de voortgang van GrowBoTu binnen SIBD. Zoals omschreven binnen paragraaf 4.2.3, worden de verandertheorieën van GrowBoTu momenteel gemeten aan de visie van SO. Mocht GrowBoTu verdergaan binnen het programma ‘Veerkrachtig BoTu 2028’, dan zijn er verbeterpunten binnen de samenwerking benoemd door de geïnterviewden.

De vastgoedpartijen (partij, 1, 3, en 4) binnen GrowBoTu hopen dat de gemeente aan wil haken in het vervolgproces, zodat ze alsnog gezamenlijk een plan kunnen gaan vormgeven voor Het Visserijplein en omliggend gebied. Volgens hen is er veel ruimte voor verandering binnen hun voorstellen; zo verwachten de kernteamleden van GrowBoTu dat er misschien veel moet veranderen aan de scenario’s die ze nu geschetst hebben rondom Het Visserijplein, en dat het niet gek is dat een gebiedsontwikkeling een proces is van de lange adem waarbij alles gefaseerd plaats zal vinden. Daarbij wil het kernteam de relatie met de buurt verder uitdiepen, en de bewoner meer verantwoordelijkheid geven binnen hun ambassadeursprogramma of baanmogelijkheden. De gefaseerde planning binnen de open oproep vonden zij heel strak, wat het moeilijk maakte om bewoners in korte tijd aan GrowBoTu te verbinden. Dat proces loopt nog steeds.

Vanuit de gemeente zal veel veranderen. De rol van de projectmanager (partij 5) wordt overgenomen door een procesmanager (partij 7), en iemand anders binnen SO zal zich richten op de bouwprojecten op en rondom Het Visserijplein (partij 8). De procesmanager (partij 7) staat ervoor open om met GrowBoTu de samenwerking aan te

gaan, maar zou het liefst het proces opnieuw te willen beginnen. Zo is het mogelijk om vanaf het begin een gelijkwaardige samenwerking te ontwikkelen gebaseerd op vertrouwen, waarbij in fases bepaald kan worden wat haalbaar is en zo een einddoel te behalen.

Wel geeft de procesmanager (partij 7) aan dat er binnen de gemeente twijfels zijn of vastgoedpartijen de aangewezen kandidaten zijn voor een gebiedsontwikkeling op sociaal niveau, en dat ze hier gezamenlijk hun weg in moeten vinden. Bedrijven zijn volgens de procesmanager niet genoeg op de hoogte van de belangen die de gemeente moet afwegen. Daarnaast is er beperkende (Europese) wetgeving over concurrentie vervalsing en gunnen van opdrachten. Een gebiedsontwikkeling waarvan een groot deel draait om sociale maatschappelijke belangen, gelijkheid en eerlijk verdelen is lastig uit te besteden aan een specifiek consortium van commerciële partijen vanwege de grote financiële belangen. Daarbij komt dat de begroting van het voorgestelde plan van GrowBoTu nog niet sluitend is om alle maatschappelijke ideeën te realiseren volgens SO, al staat binnen de open oproep beschreven dat die pas in fase 3 rond moet zijn. De procesmanager geeft aan dat de gemeentelijke organisatie en de regelgeving die bij een gebiedsontwikkeling komt kijken nog niet voldoende ruimte biedt om zulke grote gebiedsontwikkelingen uit handen te geven.

“Bedrijven zijn er nog niet aan toe om die uitdagingen aan te gaan, om aan de Europese wetgevingen toe te geven. Ik denk, begin klein, met moestuinen, parken, inrichtingsplannen, en ga dan op een hoger niveau kijken van stedelijk [...], hoeveel woningen zijn op het middensegment nodig, wat zijn de bestemmingsplannen, en dat stijgt zo boven GrowBoTu uit, dat kan je ook niet mensen uit GrowBoTu laten bepalen. Ook de gemeente en de provincie, die hebben daar op veel grotere scope ideeën over, en dat moet in het plan passen. [...] Dus ik denk zelf dat woningbouw niet het meest uitgelezen project is om publiek-private samenwerking. Maar als het gaat om financiële belangen, dat je elkaar wel heel erg kan helpen. Dus dat het geven en nemen is en ophalen van wat kan. [...] GrowBoTu wilde schetsen, ontwerpen, bouwen, ontwikkelen, investeren, een heel consortium. Dat is een vrij groot machtsblok voor de overheid. Zij namen daarmee ook opeens driekwart van de taken en rollen van de gemeente over, en dan wel de dingen waarin je bepaalt, maar niet de zaken waarbij [sociale] dilemma's opgelost moeten worden en zaken botsen met andere algemene belangen en regelgeving.” (Partij 7)

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

5.1 Conclusie en discussie

Dit onderzoek maakt aan de hand van de *Theory of Change* methode, interviews en documentenanalyse inzichtelijk hoe team GrowBoTu in co-creatie tussen publiek, privaat en bewoner poogt bij te dragen aan het veerkrachtiger maken van de wijken Bospolder en Tussendijken in Rotterdam. Het team zet in zijn verandertheorieën in op zowel een sterke fysieke als sociale infrastructuur.

De resultaten laten zien dat de verandertheorieën ten aanzien van veerkracht vanuit GrowBoTu grootschalig inzet op een gebiedsontwikkeling rondom Het Visserijplein, waarbij de fysieke infrastructuur als facilitator moeten dienen voor maatschappelijke doeleinden, zoals ontmoeting, ondersteuning van gemeenschappen, ruimtes met educatiedoeleinden, ruimtes voor sport en creativiteit, en woningbouw. Deze verandertheorieën gaan in op onderdelen van de 3x3 aanpak binnen de open oproep van de initiatiefnemers van 'Veerkrachtig BoTu 2028' (Delfshaven Coöperatie, IABR, Havensteder, Rebel en Gemeente Rotterdam). Zo stroken ze met onderdelen als de *face-lift* van het gebied rondom Het Visserijplein, gebruikt het team SIBD als strategie, en willen ze fysieke plekken realiseren voor *community building* en veerkrachtige professionals, waarmee ze inspelen op de sociale doeleinden van de open oproep. Ook beschrijft de open oproep een gebrek aan eengezinswoningen en woningen voor ouderen in BoTu, en ook voor het aantrekkelijker maken van de buitenruimte (Het Visserijplein en Park 1943) doet het team een voorstel.

De verandertheorieën van GrowBoTu komen gedeeltelijk dus overeen met onderdelen beschreven binnen de 3x3 aanpak in de open oproep. Toch geeft de gemeente aan dat ze niet verwacht hadden dat een team een gebiedsontwikkeling zou kunnen voorstellen, en hadden ze alleen sociale initiatieven verwacht binnen 'Veerkrachtig BoTu 2028'. Echter, dit komt niet overeen met de informatie die binnen de open oproep verstrekt is; het communiceert weldegelijk mogelijkheden voor fysieke ingrepen. Ook vanuit theorie over veerkracht was een voorstel over fysieke ingrepen te verwachten. De fysieke infrastructuur is belangrijk voor de veerkracht van wijken als facilitator voor verandering, ondersteuning van gemeenschappen (*belonging*) en hij helpt gemeenschappen om hun relaties te onderhouden. Ook een publieke ruimte die op een kwalitatieve manier benut

wordt is van belang (Breton, 2001; Chaskin, 2008; Francis et al., 2012; Coaffee, 2013; Mehmood, 2016; Cretney & Bond, 2016).

Echter, de expertise van de vastgoedpartijen binnen GrowBoTu, de voorgestelde verandertheorieën en beoogde interventies die daaruit voortkomen, bevatten nog niet genoeg kenmerken van veerkracht. De fysieke infrastructuur, waar GrowBoTu sterk op focust, is een belangrijk onderdeel van veerkracht, maar voornamelijk inzetten op de fysieke infrastructuur als facilitator van de sociale infrastructuur is niet voldoende; de sociale infrastructuur is minstens zo belangrijk en uit zich in het ondersteunen en opbouwen van gemeenschappen (Sampson et al., 1997; Breton, 2001; Chaskin, 2001; Kimhi & Shamai, 2004; Maquire & Hagan, 2007; Magis, 2010; Keck & Sakdapolrak, 2013). GrowBoTu zet in zijn verandertheorieën wel in op het creëren van fysieke locaties om de gemeenschap te ondersteunen, maar alleen het faciliteren van gemeenschappen is niet genoeg voor het verhogen van de veerkracht. Binnen de beoogde interventie is nog te weinig aandacht voor het opbouwen van gemeenschappen.

Wat betreft het samenwerkingsverband co-creatie, een belangrijke voorwaarde voor het veerkrachtiger maken van wijken (Crowe, 2016), is duidelijk geworden dat GrowBoTu tot nu toe niet vanuit een volwaardige samenwerking heeft gewerkt. Voorwaarde van co-creatie is dat publiek, privaat en bewoner gelijkwaardig zijn in het proces (Torfing et al., 2019; Voorberg et al., 2015). Daarnaast is het van belang dat alle partijen binnen de samenwerking onderdeel zijn van besluitvormingsprocessen om transformatief te zijn van aard, een kenmerk van veerkracht (Crowe, 2016). Vanaf het begin van de samenwerking waren de gemeente en marktpartijen niet gelijkwaardig geïnvesteerd in het team. Het kernteam van GrowBoTu bestaat uit marktpartijen, namelijk een vastgoedontwikkelaar, een stedenbouwkundig bureau, een vastgoedbelegger en een bouwbedrijf. Pas later hebben gesprekken plaatsgevonden tussen de gemeente en het kernteam, om de plannen die het kernteam van GrowBoTu heeft geformuleerd te testen aan de visie van de afdeling Stadsontwikkeling binnen de Gemeente Rotterdam. Dit heeft geresulteerd in twijfel vanuit de gemeente of GrowBoTu verder kan binnen SIBD. Dit had voorkomen kunnen worden als de gemeente in de beginfase van de planvorming al betrokken was geweest bij het team, gelijkwaardig het gesprek was aangegaan en ruimte had gegeven aan de expertise en kennis van bewoners en private partijen, en zich zo responsief had opgesteld tegenover GrowBoTu.

Dit is een voorwaarde van co-creatie die (lokale) overheden vaak nog niet op zich nemen (Peck & Tickell, 2002; Voorberg et al., 2015).

Hoewel de interventie in en rondom de BoTu Bazar en bijbehorend ambassadeursprogramma een mooie manier vormt om de wensen van bewoners in BoTu in kaart te brengen volgens iedere partij, is er vervolgens te weinig overleg geweest met bewoners over het definitieve voorstel. Sommige bewoners en het bewonersinitiatief wisten niet dat een plan gevormd was voor woningbouw in Park 1943, terwijl bewoners een behoefte hebben aan groen. Deze vertaalslag van het team werd niet begrepen door het bewonersinitiatief en ze hebben in de huidige fase geen kans gehad te kunnen reflecteren op het conceptplan wat GrowBoTu voorgelegd heeft aan de initiatiefnemers van 'Veerkrachtig BoTu 2028'. Het is daarom discutabel of de bewoner volwaardig onderdeel is geweest van de co-creatie. Dit had voorkomen kunnen worden als het gesprek met bewoners omtrent de verandertheorieën had plaatsgevonden voordat het concept voor het BoTu MarktPark naar de initiatiefnemers van 'Veerkrachtig BoTu 2028' was verzonden.

Ondanks dat de co-creatie tussen voornamelijk publiek en privaat tot nu toe niet volledig geslaagd lijkt, heeft de co-creatie wel potentie. De bewoners en private vastgoedpartijen hebben laten zien dat ze intrinsiek gemotiveerd zijn om onderdeel te zijn van de co-creatie en zich willen verdiepen in de sociale en fysieke dilemma's die spelen binnen BoTu, een voorwaarde van co-creatie (Voorberg et al., 2015). Ook de gemeente laat zien dat ze reflectief terugkijken op het proces en hier lering uit trekken, waarmee ze zich veerkrachtig opstellen (Crowe et al., 2016). Omdat GrowBoTu een gebiedsontwikkeling binnen de publieke ruimte voorstelt is het extra van belang dat de co-creatie slaagt, omdat er een gevaar ligt in het verdwijnen van de publieke ruimte en de authenticiteit ervan (Low, 2012; 2013, Zukin; 2012). *Resilient place making*, vanuit co-creatie een fysieke ruimte vormgeven en veerkrachtige plekken creëren, is daarom juist de manier om de publieke ruimte te bewaken zodat hij voor iedereen toegankelijk blijft.

Kortom, lessen die getrokken kunnen worden uit het reconstrueren van de verandertheorieën en beoogde interventies van GrowBoTu en de co-creatie tot nu toe zijn: 1) om een co-creatie te laten slagen dient iedere partij binnen de samenwerking vanaf het begin betrokken te zijn bij het proces en gelijkwaardig te zijn aan elkaar binnen besluitvormingsprocessen, 2) communiceer vanaf het begin eerlijk en duidelijk de belangen van iedere partij en probeer deze bij elkaar te brengen, en 3) verdiep je als team gezamenlijk

in theorie over veerkracht om misverstanden te voorkomen: wat zijn de fysieke en sociale ingrediënten van veerkracht, welke manieren zijn mogelijk om de veerkracht binnen stadswijken te verhogen, en hoe kun je als team daar gezamenlijk aan bijdragen?.

5.2 Beperkingen onderzoek en mogelijkheden voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen. Zo geeft de ToC methode aan de hand van de reconstructie van verandertheorieën een beeld van voorgestelde interventies, maar is niet met zekerheid vast te stellen wat er zou gebeuren als interventies daadwerkelijk doorgevoerd worden (Lub, 2013; Snel, 2013). Met het oog op de publieke ruimte, waar de gebiedsontwikkeling van GrowBoTu een ingreep in zou doen, is het interessant om te onderzoeken wat er zou gebeuren met de publieke ruimte na het doorvoeren van beoogde interventies. Er zijn weinig wetenschappelijke onderzoeken die de theorieën van onder andere Zukin (2012) en Low (2012; 2013) testen, waarin zij aangeven dat de publieke ruimte zijn authenticiteit verliest bij het intreden van publieke en private partijen.

Daarnaast is het niet zeker of de onderzochte casus representatief is voor andere teams die in co-creatie aan de slag willen gaan om de veerkracht binnen stadswijken te verhogen, omdat het specifieke partijen betreft. Binnen co-creatie zijn veel verschillende combinaties van partijen mogelijk en iedere partij heeft andere belangen. Toch formuleert dit onderzoek een aantal lessen over het verhogen van veerkracht via co-creatie die nuttig kunnen zijn voor andere initiatieven die zich met vergelijkbare onderwerpen bezighouden.

Ook wordt binnen wetenschappelijke theorie wel aandacht geschonken aan hoe fysieke infrastructuur de sociale infrastructuur ondersteunt binnen stadswijken, maar nog niet of een faciliterende fysieke infrastructuur ook daadwerkelijk gemeenschappen opbouwt. Vervolgonderzoek over of veerkracht binnen stadswijken opgebouwd kan worden door enkel fysieke ingrepen zou daarom interessant zijn.

Tot slot behelst dit onderzoek een aantal van de betrokken partijen binnen en rondom GrowBoTu. Binnen onderzoek is het streven een *satisfaction point* te bereiken waarbij er geen nieuwe informatie meer aan het licht komt aan de hand van uitgevoerde dataverzameling (Bryman, 2014). Bij deze casus bleek tijdens het onderzoeksproces dat er nog vele anderen betrokken zijn naast de geïnterviewde personen, zoals personen binnen de gemeente, meerdere externe partijen, en bewoners. Het is daarom niet met zekerheid te constateren dat alle perspectieven en verhaallijnen volledig zijn.

REFERENTIES

- Barthelemy, M., Bordin, P., Berestycki, H., & Gribaudi, M. (2013). Self-organization versus top-down planning in the evolution of a city. *Scientific reports*, 3(1), 1-8.
- Breton, M. (2001). Neighborhood resiliency. *Journal of Community Practice*, 9(1), 21-36.
- Carothers, T., & Barndt, W. (1999). Civil society. *Foreign policy*, 18-29.
- Chaskin, R. J. (2008). Resilience, community, and resilient communities: Conditioning contexts and collective action. *Child Care in Practice*, 14(1), 65-74.
- Coaffee, J. (2013). Towards next-generation urban resilience in planning practice: From securitization to integrated place making. *Planning Practice & Research*, 28(3), 323-339.
- Cretney, R. M. & S. Bond (2016) Shifting relationships to place: a relational place-based perspective on SES resilience. *Urban Geography*, 38(1), 8-24.
- Crowe, P. R., Foley, K., & Collier, M. J. (2016). Operationalizing urban resilience through a framework for adaptive co-management and design: Five experiments in urban planning practice and policy. *Environmental Science & Policy*, 62, 112-119.
- Gemeente Rotterdam (2018). *Concept Veerkrachtig BoTu 2028. In tien jaar naar het stedelijk sociaal gemiddelde*. Gevonden 24-02-2020, op <https://bospolder-tussendijken.nl/wp-content/uploads/2019/07/BrochureBospolder.pdf>
- Francis, J., Giles-Corti, B., Wood, L., & Knuiman, M. (2012). Creating sense of community: The role of public space. *Journal of environmental psychology*, 32(4), 401-409.
- Ghose, R. (2005). The complexities of citizen participation through collaborative governance. *Space and Polity*, 9(1), 61-75.
- GrowBoTu (2019, 12 juni). Inschrijving Open Oproep BoTu Fase 1A, verkregen via de vastgoedontwikkelaar binnen team GrowBoTu
- GrowBoTu (2019, oktober). Inschrijving Open Oproep BoTu Fase 1B, verkregen via de vastgoedontwikkelaar binnen team GrowBoTu
- GrowBotu (2020, 31 januari). BoTu Marktpark [integraal voorstel fase 2], verkregen via Veldacademie
- Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 5-19.

- Kimhi, S., & Shamai, M. (2004). Community resilience and the impact of stress: Adult response to Israel's withdrawal from Lebanon. *Journal of community psychology*, 32(4), 439-451.
- Low, S. (2012). The erosion of public space and the public realm. In *The Urban Sociology Reader* (pp. 415-418). New York (US): Routledge.
- Low, S., & Smith, N. (Eds.). (2013). The politics of public space. New York (US): Routledge.
- Lub, V. (2013). *Schoon, heel en werkzaam. Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*. Den Haag: Boom Lemna Uitgevers
- Magis, K. (2010) Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability. *Society & Natural Resources*, 23(5), 401–416.
- Maguire, B., & Hagan, P. (2007). Disasters and communities: understanding social resilience. *Australian Journal of Emergency Management*, 22(2), 16.
- Mehmood, A. (2016). Of resilient places: planning for urban resilience. *European Planning Studies*, 24(2), 407-419.
- Peck, J. & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode* 34(3), 380-404.
- Platts-Fowler, D., & Robinson, D. (2016) Community resilience: A policy tool for local government? *Local Government Studies*, 42(5), 762-784.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1997). Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277(5328), 918-924.
- Spaans, M., & Waterhout, B. (2017). Building up resilience in cities worldwide – Rotterdam as participant in the 100 Resilient Cities Programme. *Cities*, 61, 109-116.
- Snel, E. (2013). De Theory of Change-benadering: weten is méér dan meten. In Omlo, J., Bool, M. En Rensen, P. (red.) (2013), *Weten wat werkt. Passend evaluatieonderzoek in het sociale domein*. Amsterdam: Uitgeverij SWP, pp. 145-164.
- Social Impact by Design (z.d.). *Veerkrachtig BoTu 2028*. Gevonden 22-03-2020, op <https://www.gobotu.nl/veerkrachtig-botu/>
- Talen, E. (2000). Bottom-up GIS: A new tool for individual and group expression in participatory planning. *Journal of the American Planning Association*, 66(3), 279-294.
- Torring, J., Sørensen, E., & Røiseland, A. (2019). Transforming the public sector into an arena for co-creation: Barriers, drivers, benefits, and ways forward. *Administration & Society*, 51(5), 795-825.

- Uitermark, J. (2015). Longing for Wikitopia: The study and politics of self-organisation. *Urban Studies*, 52(13), 2301-2312.
- Van der Zwaard, J., & Specht, M. (2013). *Betrokken bewoners, betrouwbare overheid: condities en competenties voor burgerkracht in de buurt*. Kenniswerkplaats Leefbare Wijken. Gevonden 16-03-2020, op <http://kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl/wp-content/uploads/BB3.pdf>
- Veldheer, V., Jonker, J., Noije, L. V., & Vrooman, C. (2012). Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat meer eigen verantwoordelijkheid. *Sociaal en Cultureel Rapport*. Sociaal en Cultureel Plan Bureau: Den Haag.
- Voorberg, W. H., Bekkers, V. J., & Tummers, L. G. (2015). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, 17(9), 1333-1357.
- Wilson, G. A. (2012). Community resilience, globalization, and transitional pathways of decision-making. *Geoforum*, 43(6), 1218-1231.
- Yperen, T.A. van & Veerman, A.H. (2007). *Zicht op effectiviteit. Bronnenboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Utrecht: NIZW Jeugd.

BIJLAGE 1: TOPICLIJST EN INTERVIEWGUIDE

Topiclijst

- 1) Persoonlijke achtergrond
 - a. Werkzaamheden buiten team GrowBoTu
- 2) Samenwerkingsverband & co-creatie
 - a. Persoonlijke motivatie samenwerkingsverband
 - b. Rol binnen team GrowBoTu
 - c. Ervaring samenwerking
 - d. Extern
 - e. Buurt
- 3) Veerkracht
 - a. Persoonlijk idee van veerkracht
- 4) Veranderingstheorieën t.a.v. veerkracht
 - a. Doelstellingen team GrowBoTu
 - b. Sociale versus fysieke infrastructuur
- 5) Toekomst

Interviewguide

- 1) Persoonlijke achtergrond:
 - a. Werkzaamheden buiten team GrowBoTu:
 - i. *Welke werkzaamheden verricht u buiten team GrowBoTu?*
- 2) Samenwerkingsverband en co-creatie:
 - a. Persoonlijke motivatie samenwerkingsverband:
 - i. *Wat verstaat u onder co-creatie?*
 - ii. *Hoe is team GrowBoTu bij elkaar gekomen?*
 - iii. *Hoe bent u onderdeel geworden van team GrowBoTu?*
 - iv. *Waarom vindt u het belangrijk om onderdeel te zijn van team GrowBoTu?*
 - b. Rol binnen team GrowBoTu:
 - i. *Welke rol vervult u binnen team GrowBoTu?*
 - ii. *Hoe ervaart u de rol die u heeft binnen team GrowBoTu?*

- c. Ervaring samenwerking:
 - i. *Wat is volgens u de waarde van het samenwerkingsverband binnen team GrowBoTu?*
 - ii. *Hoe ervaart u de samenwerking met de andere partijen binnen het team?*
 - iii. *Wat gaat er goed binnen de samenwerking tussen de verschillende partijen binnen team GrowBoTu?*
 - iv. *Welke verbeterpunten zijn er nog?*

- d. Extern:
 - i. *Welke andere partijen zijn naast de teamleden betrokken bij het initiatief?*
 - ii. *Hoe werkt team GrowBoTu samen met lokale overheidsinstanties (de gemeente/wijkmanagers/wijknetwerkers)?*
 - iii. *Met welke buurtorganisaties werkt uw team samen?*
 - iv. *Hoe heeft u de samenwerking met andere partijen de afgelopen maanden ervaren?*

- e. Buurt:
 - i. *In welke mate zijn buurtbewoners op de hoogte/betrokken bij uw initiatief?*
 - ii. *Wat levert jullie initiatief op voor de buurt?*

3) Veerkracht:

- a. Persoonlijk idee van veerkracht:
 - i. *Wat verstaat u onder veerkracht?*
 - ii. *Waarom is het van belang voor een wijk om veerkrachtig te zijn?*
 - iii. *Hoe levert team GrowBoTu een bijdrage aan het bredere doel van het veerkrachtig maken van Bospolder en Tussendijken?*

4) Veranderingstheorieën t.a.v. veerkracht:

- a. Doelstellingen team GrowBoTu:
 - i. *Wat wil team GrowBoTu bereiken binnen de wijken Bospolder en Tussendijken?*
 - ii. *Waarom zijn deze doelstellingen waardevol?*
 - iii. *Hoe beoogt team GrowBoTu de doelstellingen te behalen?*

b. Interventie:

- i. *Wie is de doelgroep van team GrowBoTu?*
- ii. *Welke activiteiten zet team GrowBoTu op voor deze doelgroep?*
- iii. *Welke veranderingen verwachten jullie te realiseren met deze activiteiten?*
- iv. *Over welke middelen (financieel/knowhow/expertise/vrijwilligers/netwerken...) beschikken jullie om de geplande activiteiten te realiseren?*
- v. *Waarom denken jullie met de geplande activiteiten de doelstellingen te kunnen bereiken? Waar is dit op gebaseerd? Bijv. eerdere ervaringen uit de praktijk, wetenschappelijke onderbouwing, andere voorbeelden met positieve impact.*

c. Sociale versus fysieke infrastructuur:

- i. *Waarom is een focus op de sociale infrastructuur van belang voor het verbeteren van de veerkracht binnen de wijken Bospolder en Tussendijken?*
- ii. *Waarom is een focus op de fysieke infrastructuur van belang voor het verbeteren van de veerkracht binnen de wijken Bospolder en Tussendijken?*

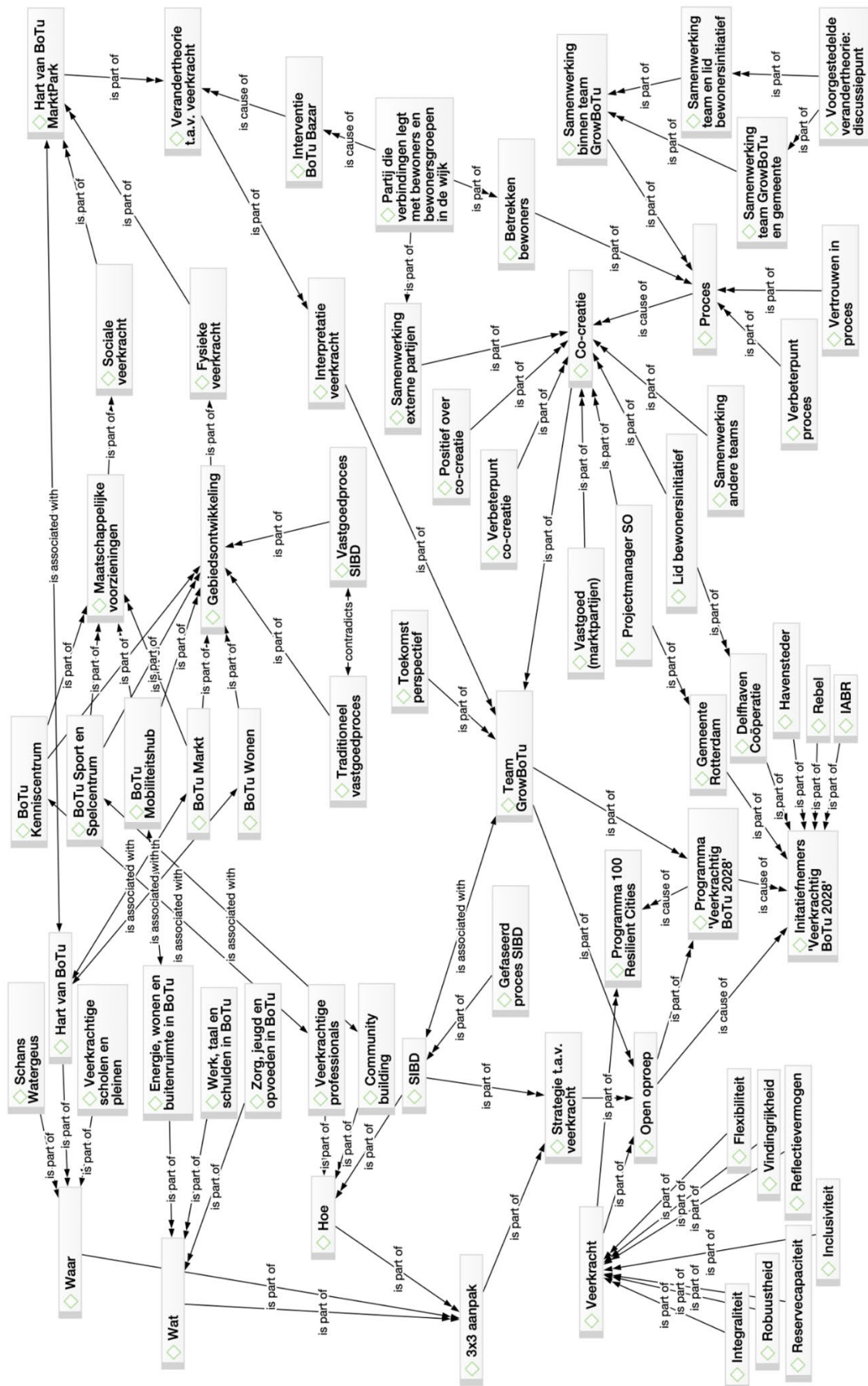
5) Huidige situatie en toekomstperspectief.

- i. *Heeft de coronacrisis invloed op jullie geplande interventie? Waarom wel/niet?*
- ii. *Hoe ziet u de activiteiten en interventies van team GrowBoTu ontwikkelen in de komende jaren?*
- iii. *Hoe ziet u Bospolder en Tussendijken over 10 jaar, wanneer het programma volgens de planning gerealiseerd zou moeten zijn?*

Uitleiding

- iv. *Heeft u zelf nog enkele opmerkingen of zaken te melden die volgens u misschien niet of te weinig aan bod zijn gekomen tijdens het interview?*

BIJLAGE 2: CODEBOOM

BIJLAGE 3: OVERZICHT FUNCTIEOMSCHRIJVINGEN BETROKKEN PARTIJEN

Kernteam GrowBoTu:

- Partij 1 Vastgoedontwikkelaar met een focus op woningbouw en zorgvastgoed (marktpartij).
- Partij 2 Stedenbouwkundig bureau dat de wensen van bewoners vertaalt naar een ruimtelijk plan (marktpartij, niet geïnterviewd).
- Partij 3 Bouwbedrijf dat de verantwoordelijkheid draagt voor het budgetgericht ontwikkelen, technisch uitwerken van plannen, en realiseren van bouwprojecten (marktpartij).
- Partij 4 Institutionele vastgoedbelegger die het geld van pensioenfondsen in woningbouw investeert en zorgt voor financiële haalbaarheid van bouwplannen (marktpartij).

Betrokkenen (geen volwaardig leden) van team GrowBoTu:

- Partij 5 Projectmanager vanuit de afdeling Stadsontwikkeling binnen Gemeente Rotterdam met een focus op gebiedsontwikkelingen binnen het gebied rondom Het Visserijplein in Bospolder-Tussendijken (publieke partij).
- Partij 6 Lid van een bewonersinitiatief in Bospolder en Tussendijken, die fungeert als adviseur in de communicatie en participatie met bewoners (bewoner).
- Partij 7 Procesmanager vanuit de afdeling Stadsontwikkeling binnen Gemeente Rotterdam die focust op samenwerkingen tussen publiek, privaat en bewoner (publieke partij).
- Partij 8 Projectmanager vanuit de afdeling Stadsontwikkeling binnen Gemeente Rotterdam die zich richt op de fysieke ontwikkelingen in het gebied rondom Het Visserijplein in Bospolder-Tussendijken (publieke partij, niet geïnterviewd).

Externe samenwerking vanuit het kernteam van GrowBoTu:

- Partij 9 Een partij die verbindingen legt met bewoners en bewonersgroepen in stadswijken, met ervaring in het benaderen van bewoners en het opbouwen van contact (sociaal ondernemer).

APPENDIX A: INFORMED CONSENT

Respondent:

Naam:

Nader te noemen de geïnterviewde verklaart als volgt:

De geïnterviewde verleent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (Erasmus School of Social and Behavioural Sciences) en de Veldacademie het recht om het interview op **[datum van interview + eventuele nadere specificatie]**, geleid door Willemijn Bunschoek in het kader van het project 'Afstudeerscriptie Sociologie', op te nemen, te bewaren in haar archieven en de archieven van de Veldacademie en te gebruiken voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek over veerkracht en co-creatie binnen de monitor 'Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken 2028' van de Veldacademie. De geïnterviewde verklaart dat het doel van dit onderzoek hem/haar volledig duidelijk is.

De geïnterviewde geeft hierbij uitdrukkelijk toestemming voor het gebruik van zijn/haar persoonsgegevens die in dit interview zijn vastgelegd voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek. Willemijn Bunschoek, haar scriptiebegeleiders binnen de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Veldacademie hebben toegang tot de data. De data zal gedurende de looptijd van de monitor 'Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken 2028' (tot 1 januari 2029) worden bewaard. Daarna wordt de data vernietigd.

De Erasmus Universiteit Rotterdam en de Veldacademie zullen dit interview uitsluitend ter beschikking stellen in het kader van wetenschappelijk onderzoek en daarbij als voorwaarde stellen dat er alleen in geanonimiseerde vorm over gepubliceerd wordt. Binnen dit specifieke onderzoek staan team GrowBoTu en betrokken partijen centraal. Via functie of overtuigingen van de geïnterviewde kan mogelijk de identiteit van de geïnterviewde herleid worden. De geïnterviewde verklaart hiermee akkoord te zijn.

De geïnterviewde heeft te allen tijde het recht toegang tot zijn of haar persoonsgegevens te verkrijgen en om de verwerking van zijn of haar persoonsgegevens te corrigeren, te laten verwijderen of te beperken. Geïnterviewde heeft te allen tijde ook het recht om het interview af te breken, zonder hiervoor een reden op te geven. Tot slot heeft geïnterviewde het recht om zowel bij de Erasmus Universiteit Rotterdam als de Veldacademie een klacht in te dienen over de interviewer.

Aldus opgemaakt in tweevoud, waarvan één exemplaar ter hand gesteld aan de geïnterviewde en één exemplaar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Veldacademie te Rotterdam op **[datum van interview]**.

Willemijn Bunschoek
Erasmus Universiteit Rotterdam / Veldacademie
413409wb@student.eur.nl

Functionaris voor gegevensbescherming Erasmus Universiteit Rotterdam: privacy@eur.nl

APPENDIX B: CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

CHECKLIST ETHICAL AND PRIVACY ASPECTS OF RESEARCH

INSTRUCTION

This checklist should be completed for every research study that is conducted at the Department of Public Administration and Sociology (DPAS). This checklist should be completed *before* commencing with data collection or approaching participants. Students can complete this checklist with help of their supervisor.

This checklist is a mandatory part of the empirical master's thesis and has to be uploaded along with the research proposal.

The guideline for ethical aspects of research of the Dutch Sociological Association (NSV) can be found on their website (http://www.nsv-sociologie.nl/?page_id=17). If you have doubts about ethical or privacy aspects of your research study, discuss and resolve the matter with your EUR supervisor. If needed and if advised to do so by your supervisor, you can also consult Dr. Jennifer A. Holland, coordinator of the Sociology Master's Thesis program.

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: Fysieke ingrepen voor sterke gemeenschappen en veerkrachtige stadswijken

Name, email of student: Willemijn Bunsboek, 413409wb@student.eur.nl

Name, email of supervisor: dr. Wenda Doff, wenda@veldacademie.nl

Start date and duration: 05-02-2020 tot 02-08-2020

Is the research study conducted within DPAS. NO

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted?
(e.g. internship organization)

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Veldacademie te Rotterdam, en fungeert als masterscriptie binnen de Erasmus Universiteit Rotterdam van het masterprogramma sociologie, specialisatie grootstedelijke vraagstukken en beleid.

PART II: TYPE OF RESEARCH STUDY

Please indicate the type of research study by circling the appropriate answer:

1.	Research involving human participants.	YES
	If 'YES': does the study involve medical or physical research? <i>Research that falls under the Medical Research Involving Human Subjects Act (WMO) must first be submitted to an accredited medical research ethics committee or the Central Committee on Research Involving Human Subjects (CCMO).</i>	NO
2.	Field observations without manipulations that will not involve identification of participants.	NO
3.	Research involving completely anonymous data files (secondary data that has been anonymized by someone else).	NO

PART III: PARTICIPANTS

(Complete this section only if your study involves human participants)

Where will you collect your data?

De data voor dit onderzoek is verzameld uit documenten rondom het team GrowBotu, die werkzaam zijn binnen de wijken Bospolder en Tussendijken. Team GrowBoTu is onderdeel van de monitor Veerkrachtig BoTu 2028 van de Veldacademie.

Daarnaast zijn semigestructureerde interviews afgenomen met drie van de vier teamleden van GrowBotu en vier andere betrokken partijen.

Note: indicate for separate data sources.

What is the (anticipated) size of your sample?

De verschillende teamleden van team GrowBoTu zijn onafhankelijk van elkaar geïnterviewd. Er zijn drie interviews gehouden met kernteamleden van GrowBoTu.

Daarnaast zijn vier interviews uitgevoerd met andere partijen die raken aan het proces van team GrowBoTu of de monitor Veerkrachtig BoTu 2028.

Note: indicate for separate data sources.

What is the size of the population from which you will sample?

Niet van toepassing binnen dit onderzoek.

Note: indicate for separate data sources.

1.	Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them?	NO
2.	Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study?	NO
3.	Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants?	NO
4.	Will the study involve actively deceiving the participants? <i>Note: almost all research studies involve some kind of deception of participants. Try to think about what types of deception are ethical or non-ethical (e.g. purpose of the study is not told, coercion is exerted on participants, giving participants the feeling that they harm other people by making certain decisions, etc.).</i>	NO

5.	Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants?	NO
6.	Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's sex life or sexual orientation)?	NO
7.	Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent?	NO
8.	Is the health and/or safety of participants at risk during the study?	NO
9.	Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured?	YES
10.	Are there any other possible ethical issues with regard to this study?	NO

If you have answered 'YES' to any of the previous questions, please indicate below why this issue is unavoidable in this study.

Binnen dit onderzoek staat team GrowBoTu centraal, en hoewel binnen dit onderzoek de data geanonimiseerd is en er bij geen van de geïnterviewden naam, leeftijd, of geslacht benoemd worden, kan mogelijk de identiteit van de geïnterviewden herleid worden aan de hand van zijn of haar functie binnen team GrowBoTu, of de rol die hij/zij speelt ten opzichte van de wijken Bospolder en Tussendijken in Rotterdam en de monitor Veerkrachtig BoTu 2028.

What safeguards are taken to relieve possible adverse consequences of these issues (e.g., informing participants about the study afterwards, extra safety regulations, etc.).

De geïnterviewden zijn voorafgaand aan de interviews gevraagd een *informed consent* formulier te ondertekenen waarbinnen ze op de hoogte zijn gesteld van de consequenties met betrekking tot de mogelijkheid tot achterhalen van de identiteit van de geïnterviewde. De geïnterviewde is hiermee akkoord gegaan bij het ondertekenen van het *informed consent* formulier.

Daarnaast heeft de geïnterviewde te allen tijde het recht toegang gekregen tot zijn of haar persoonsgegevens en om de verwerking van zijn of haar persoonsgegevens te corrigeren, te laten verwijderen of te beperken. Geïnterviewde heeft te allen tijde ook het recht gekregen om het interview af te breken, zonder hiervoor een reden op te geven. Tot slot heeft geïnterviewde het recht om zowel bij de Erasmus Universiteit Rotterdam als de Veldacademie een klacht in te dienen over de interviewer.

Are there any unintended circumstances in the study that can cause harm or have negative (emotional) consequences to the participants? Indicate what possible circumstances this could be.

Niet van toepassing binnen dit onderzoek.

Please attach your informed consent form in Appendix I, if applicable.

Part IV: Data storage and backup

Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?

De data is binnen SURFdrive opgeslagen worden. SURFdrive is een persoonlijke online cloudopslagdienst speciaal ontwikkeld voor Nederlands onderwijs en onderzoek. De bestanden worden hier beveiligd opgeslagen, en zijn alleen met een wachtwoord toegankelijk. De bestanden kunnen alleen ingezien worden door Willemijn Bunschoek, de uitvoerder van dit onderzoek, de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Veldacademie. De data zal gedurende de looptijd van de monitor Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken (tot 1 januari 2029) worden bewaard. Daarna wordt de data vernietigd.

Note: indicate for separate data sources, for instance for paper-and pencil test data, and for digital data files.

Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?

Willemijn Bunschoek, de uitvoerder van het onderzoek.

How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?

Van de data is iedere week een back-up gemaakt worden om de veiligheid op korte termijn te waarborgen.

In case of collecting personal data how will you anonymize the data?

De verzamelde data uit interviews is volledig geanonimiseerd; dit betekent dat de naam, leeftijd en geslacht van de geïnterviewde niet genoemd zijn. In plaats daarvan hebben de verschillende geïnterviewden een apart nummer gekregen. De persoonlijke gegevens van de geïnterviewden zijn wel bekend bij Willemijn Bunschoek, de uitvoerder van dit onderzoek, en zij bezit een bestand in het programma Word, waarin de nummers wel gelinkt worden aan de persoonlijke gegevens van de geïnterviewden. Dit Word bestand is beveiligd met een wachtwoord en zal alleen gedeeld worden met de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Veldacademie. De data zal gedurende de looptijd van de monitor Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken (tot 1 januari 2029) worden bewaard. Daarna wordt de data vernietigd.

details are then replaced by a key/ code. Only the code is part of the database with data and the list of respondents/research subjects is kept separate.

PART VI: SIGNATURE

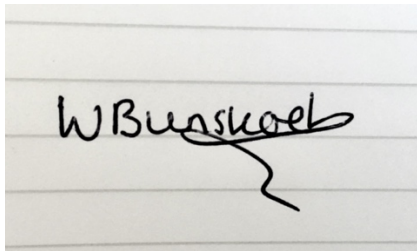
Please note that it is your responsibility to follow the ethical guidelines in the conduct of your study. This includes providing information to participants about the study and ensuring confidentiality in storage and use of personal data. Treat participants respectfully, be on time at appointments, call participants when they have signed up for your study and fulfil promises made to participants.

Furthermore, it is your responsibility that data are authentic, of high quality and properly stored. The principle is always that the supervisor (or strictly speaking the Erasmus University Rotterdam) remains owner of the data, and that the student should therefore hand over all data to the supervisor.

Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

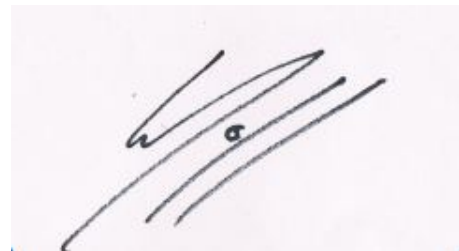
Name student: Willemijn Bunskoek

Date: 22-03-2020

A handwritten signature in black ink on lined paper. The signature is written in a cursive style, starting with a large 'W' and ending with a long, sweeping underline.

Name (EUR) supervisor: Wenda Doff

Date: 22-03-2020

A handwritten signature in black ink on a light-colored background. The signature is written in a cursive style, starting with a large 'W' and ending with a long, sweeping underline.